

MUNI
ARTS

Periodizace vývoje češtiny

Martin Březina

brezina.martin@phil.muni.cz

Ústav českého jazyka FF MU

PLIN007 Od stč. k nč. (jaro 2024)

26. 2. 2024

vývoj jazyka

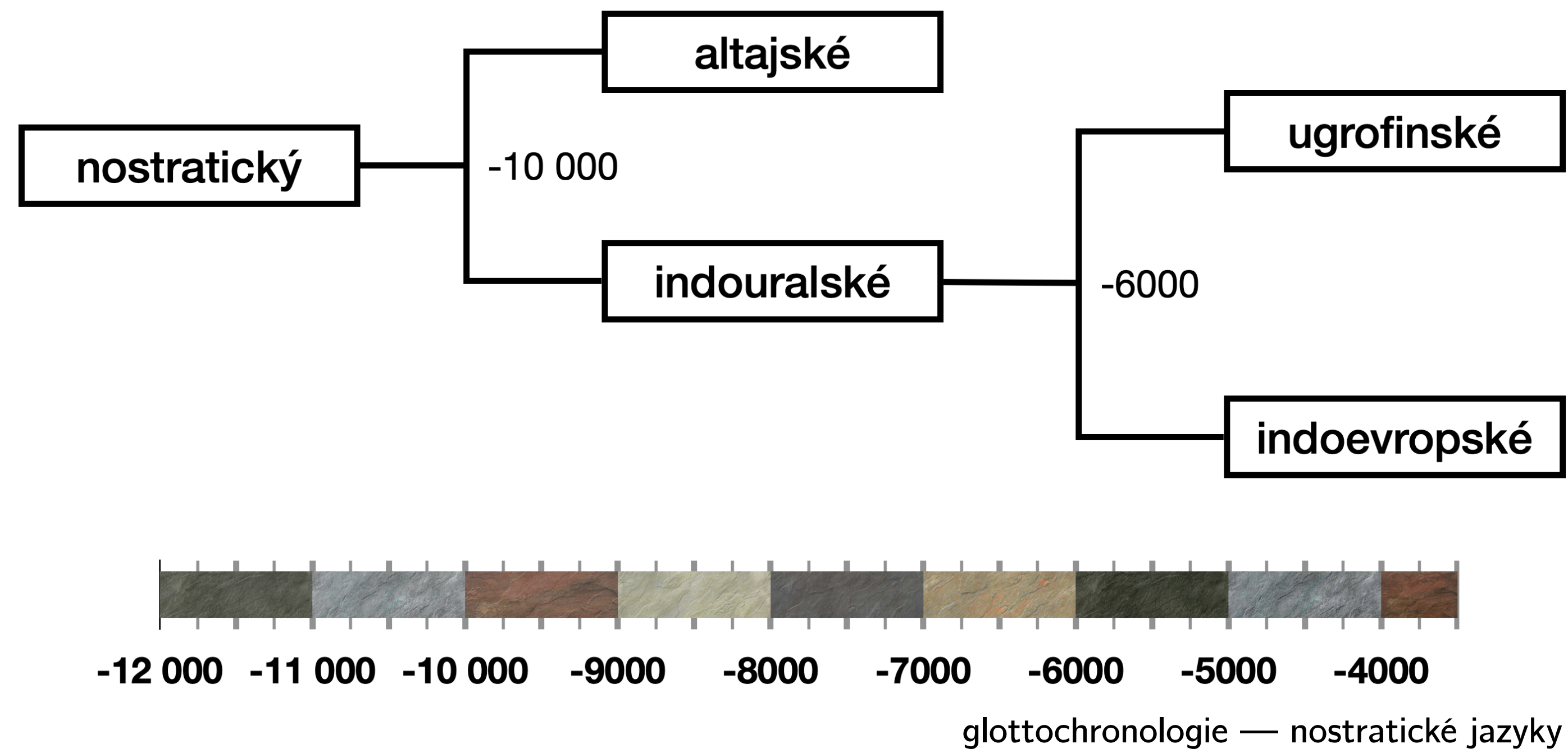
(pre)historický vývoj slovanských jazyků

přehled

> 8000 př. n. l.	nostratická fáze
8000–3000 př. n. l.	indoevropská fáze
3000–1800 př. n. l.	rozpad indoevropštiny
1800–500 př. n. l.	baltoslovanština
500 př. n. l. – 200 n. l.	rozpad baltoslovanštiny
200 n. l. – 800 n. l.	praslovanština
800 n. l. – 1000 n. l.	rozpad praslovanštiny

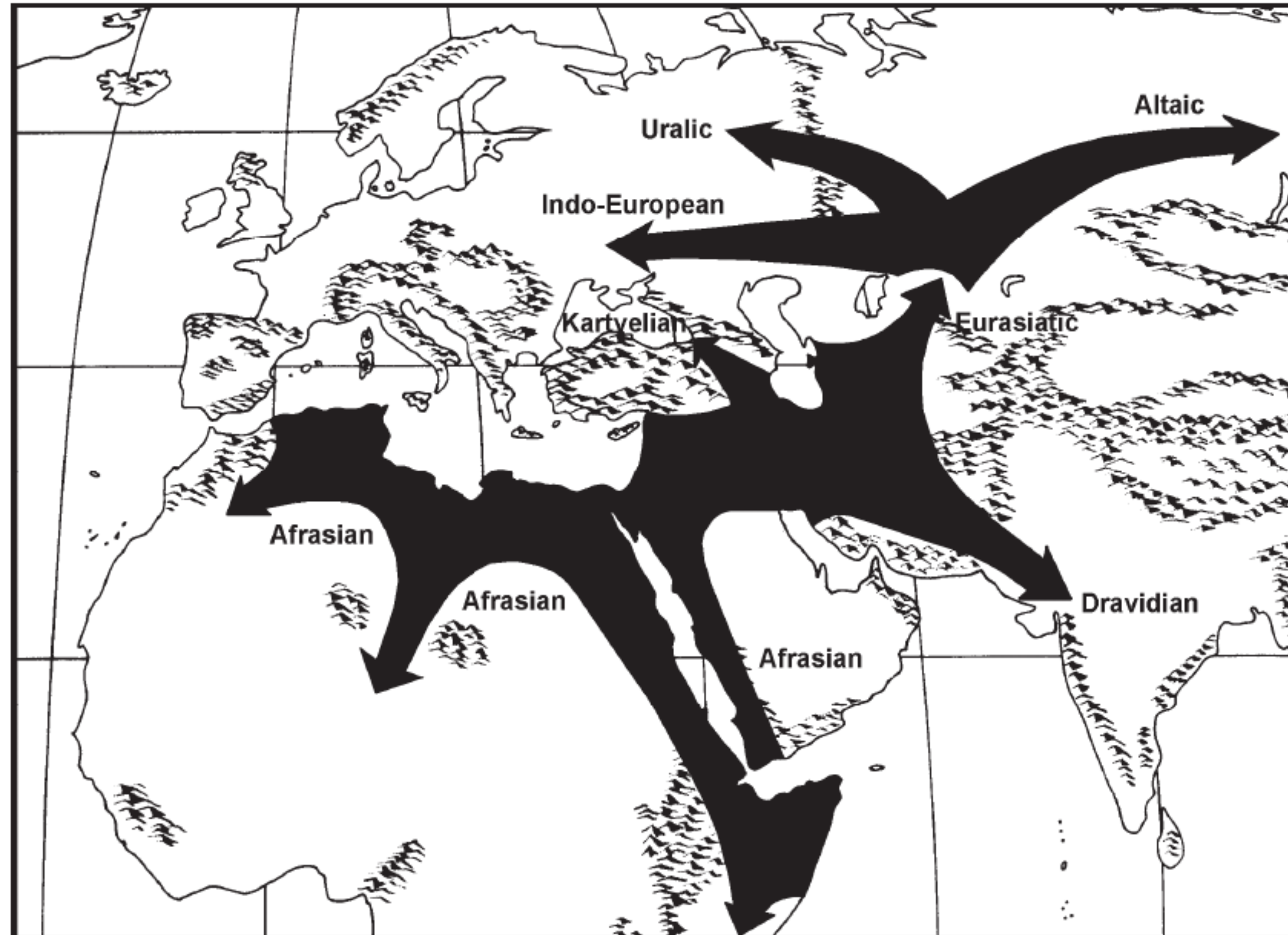
vývoj jazyka

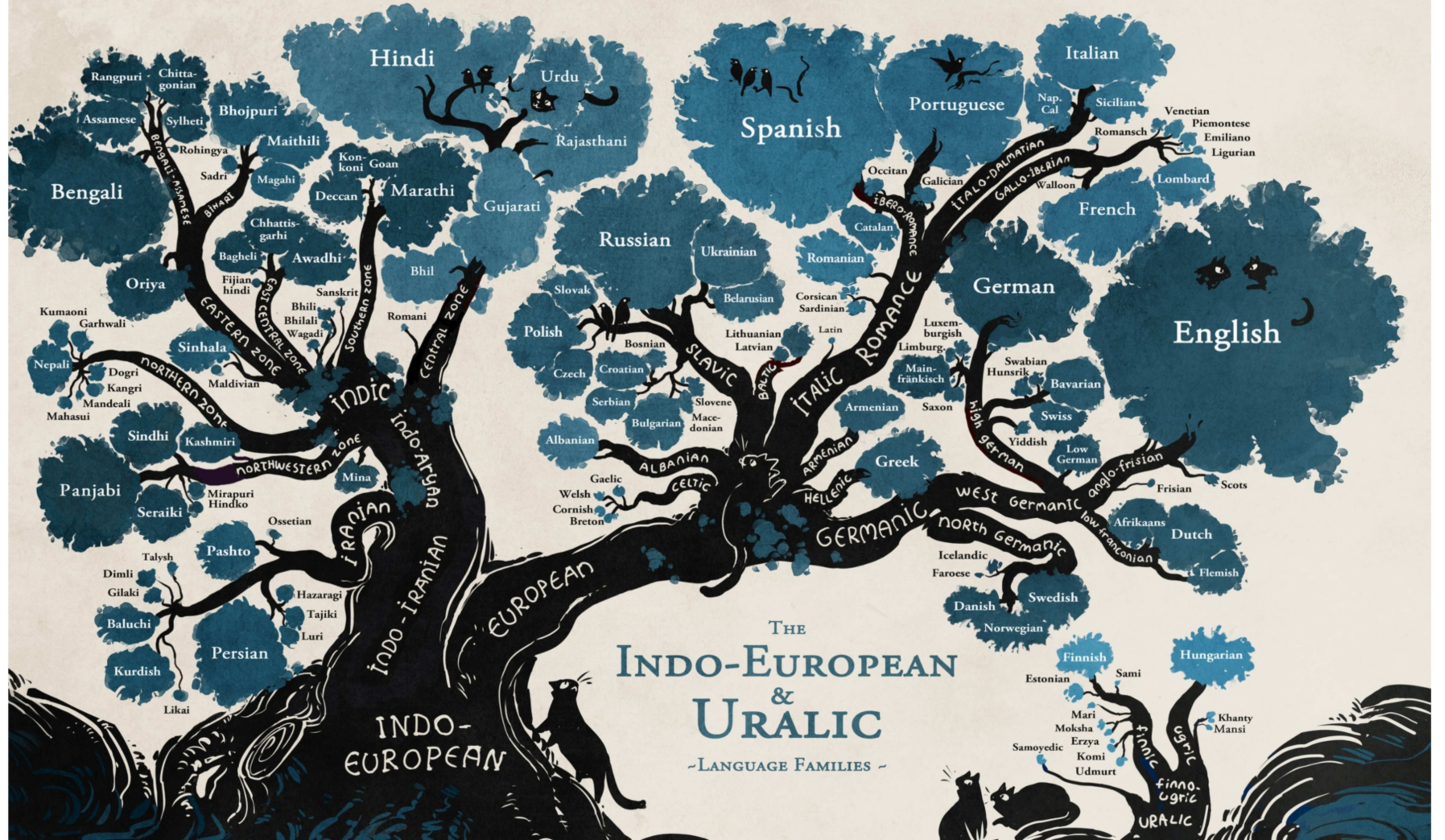
nostratické jazyky

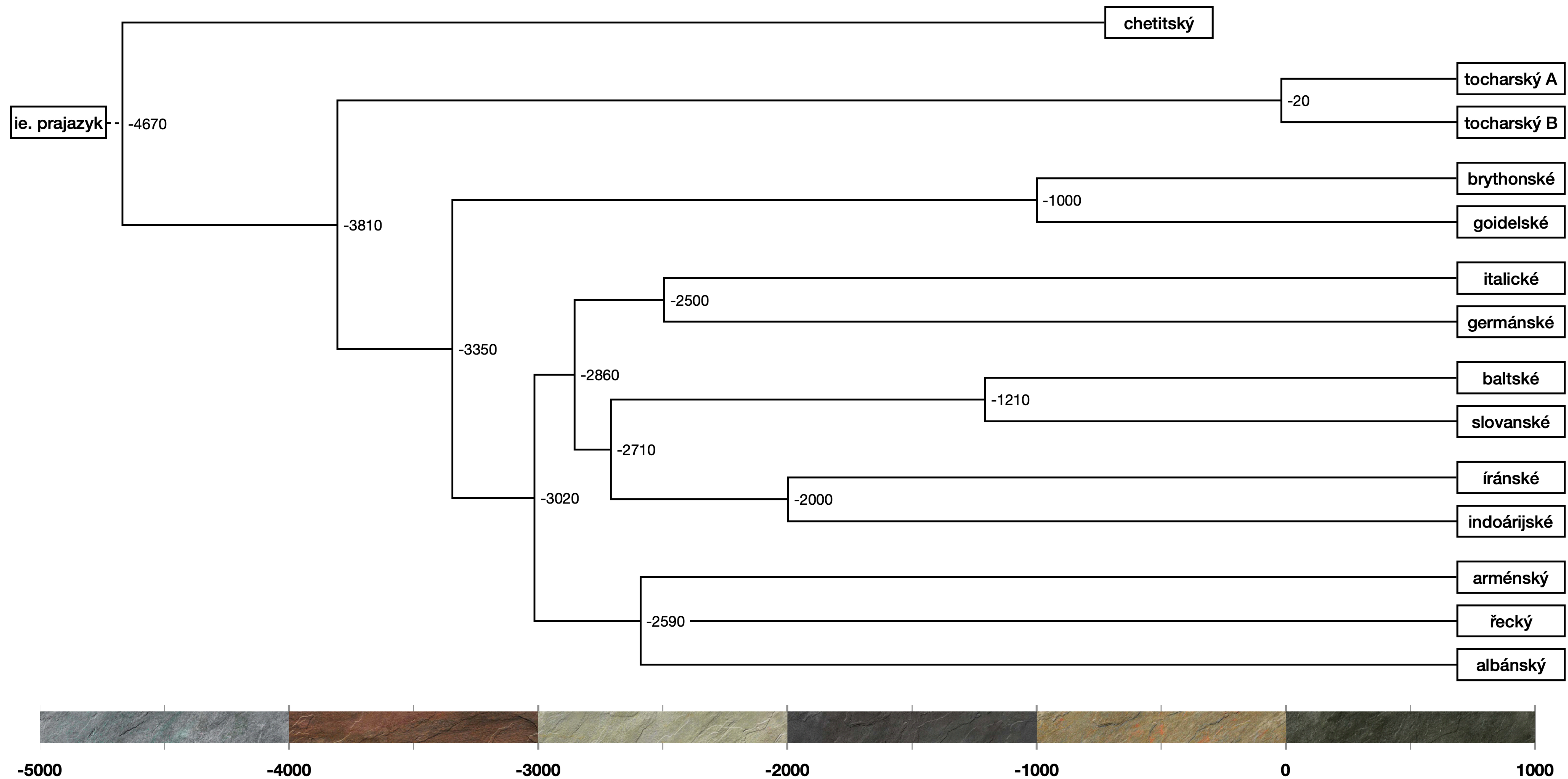

vývoj jazyka

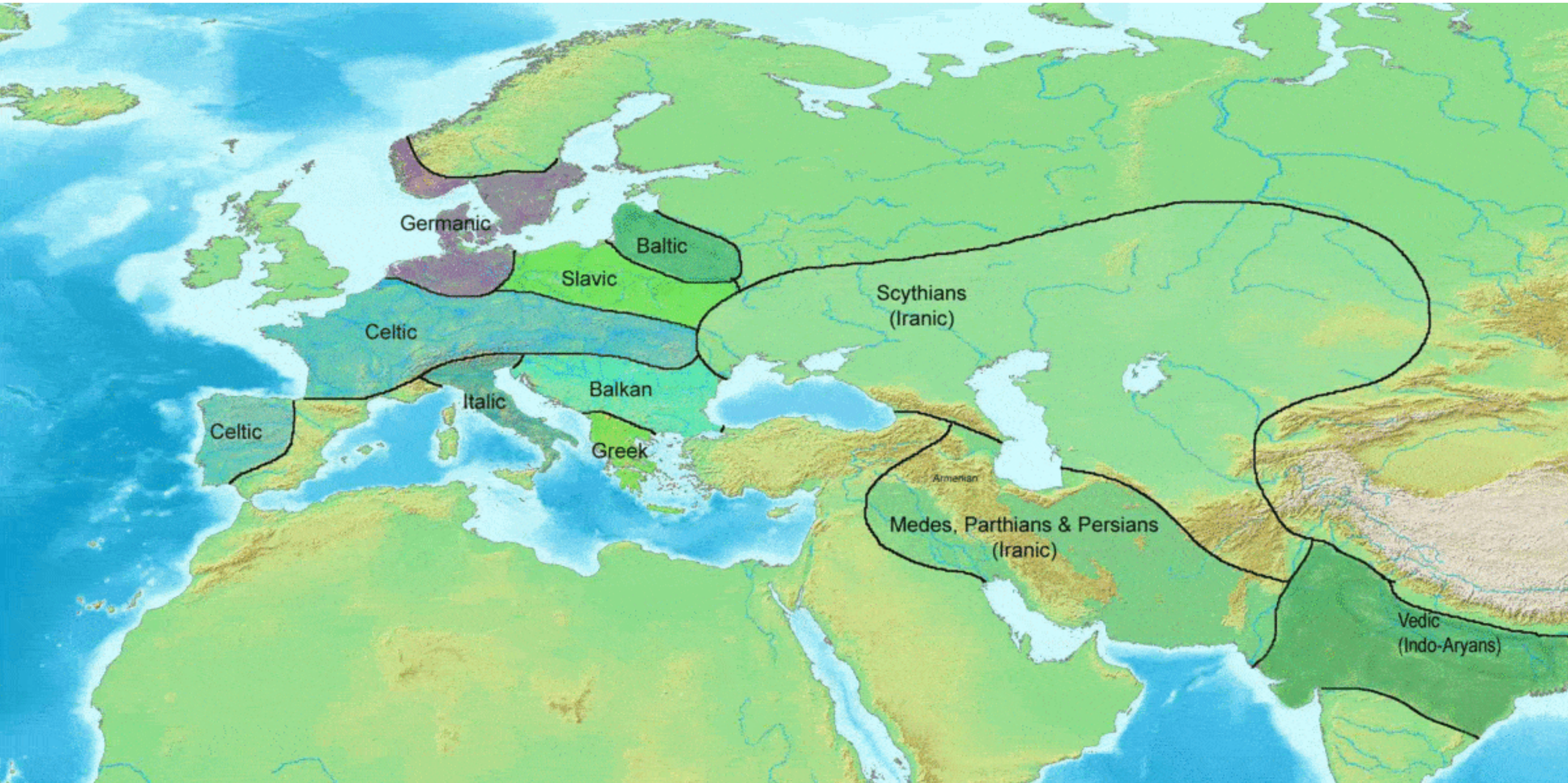
nostratické jazyky

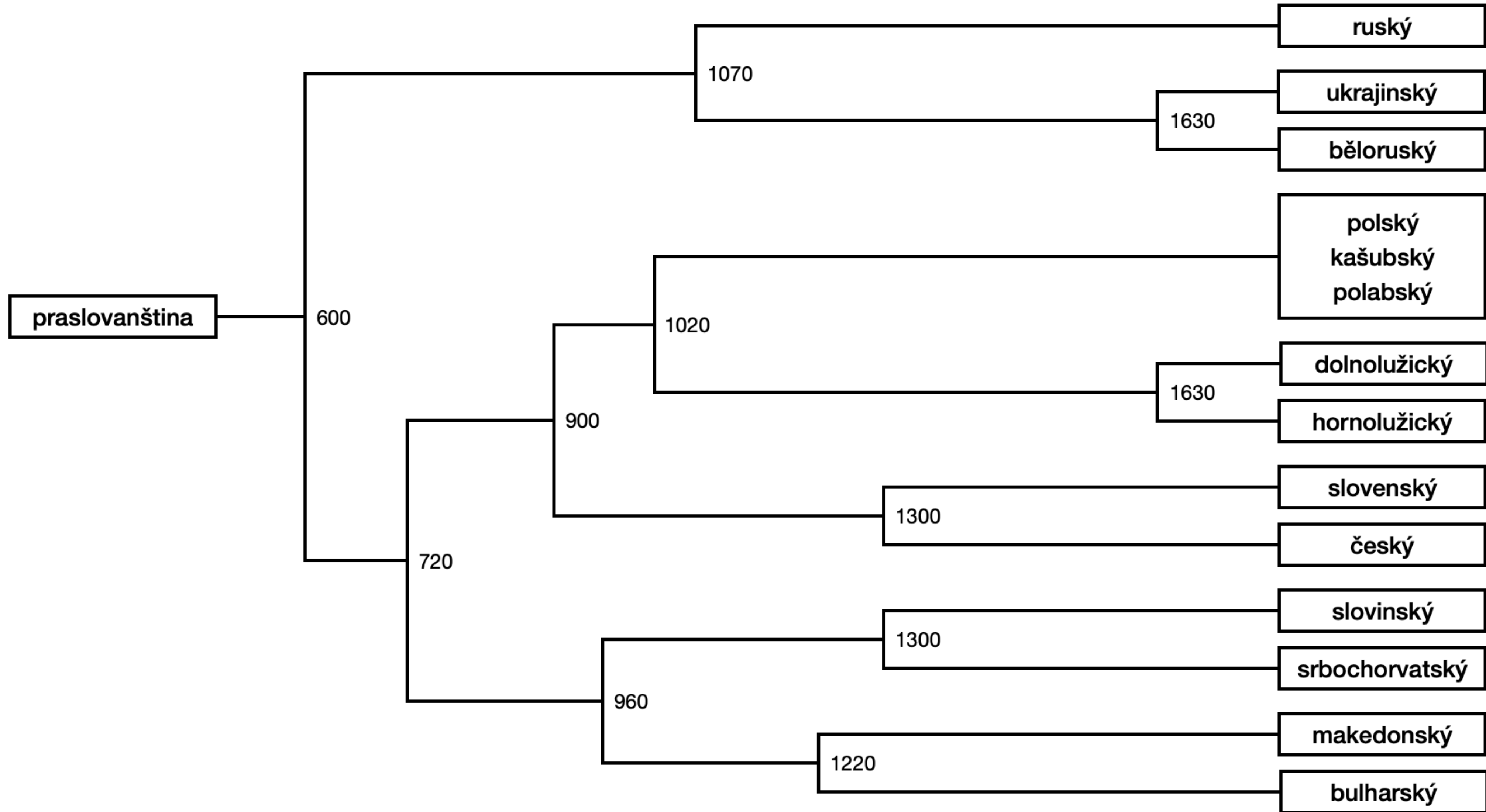

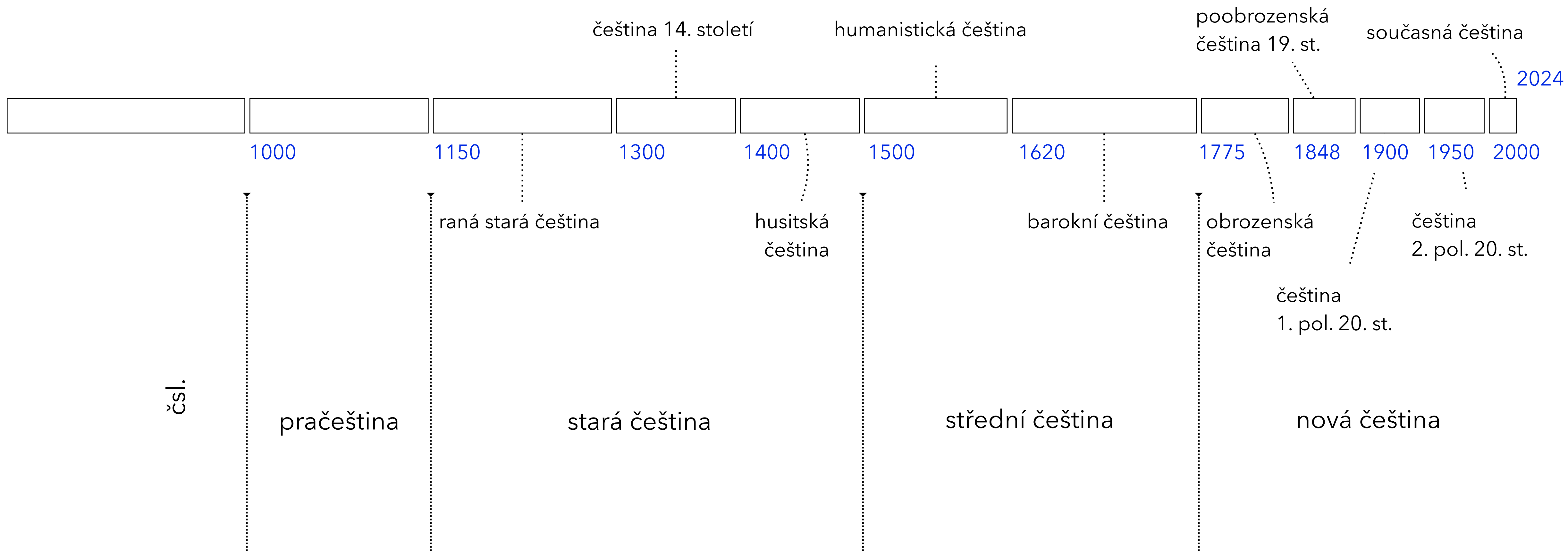
glottochronologie — indoevropské jazyky

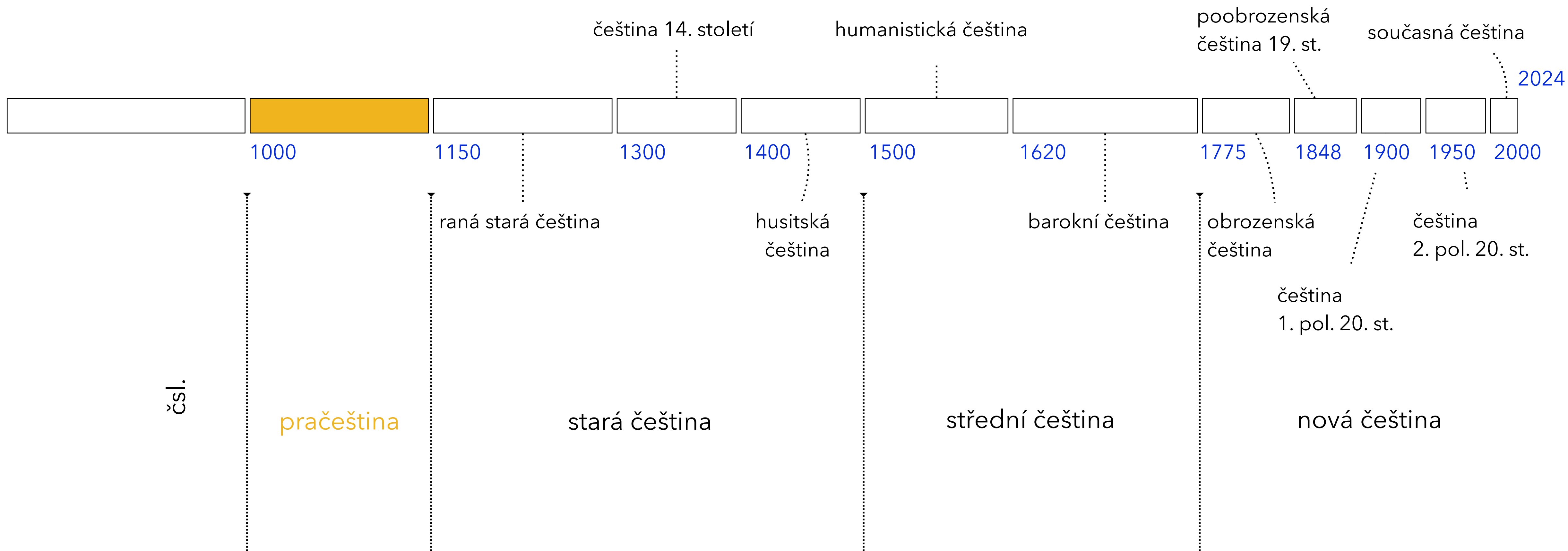

periodizace vývoje češtiny

(pre)historický vývoj češtiny

pračeština

pračestina

bohemika

Przyemyśl

bruzinca
,Brusnice'

Petrzin

limen ,práh'

Pragam

maior gloria ,více slávy'
Václav

Exercius Consolatio ,Voje Těšení
Vojtěch

Kosmova kronika

pračestina

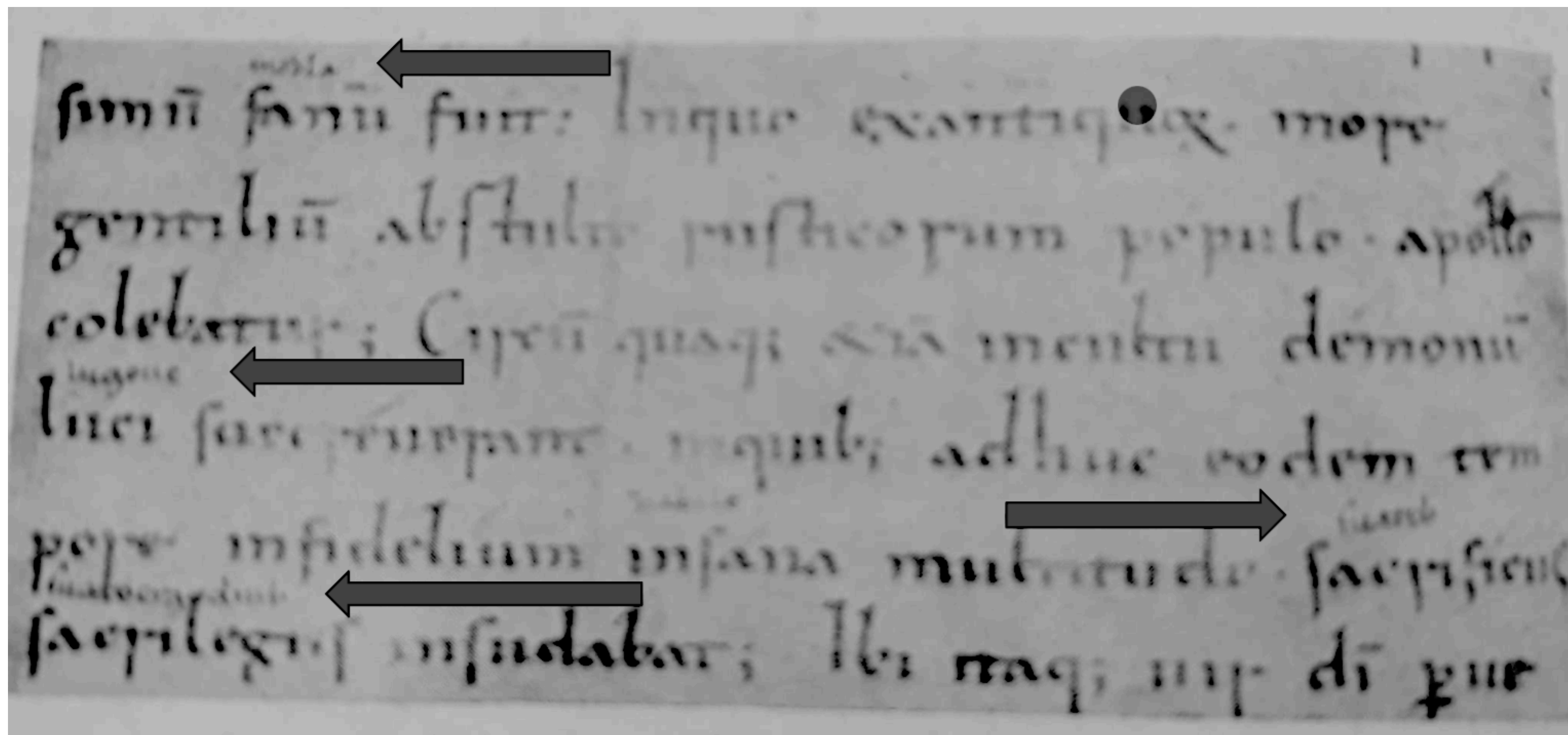
bohemika

denár Boleslava II. (konec 10. století)

pračeština

glosy

stsl. *Glosy svatořežské*

pračeština

bohemismy ve stsl. textech

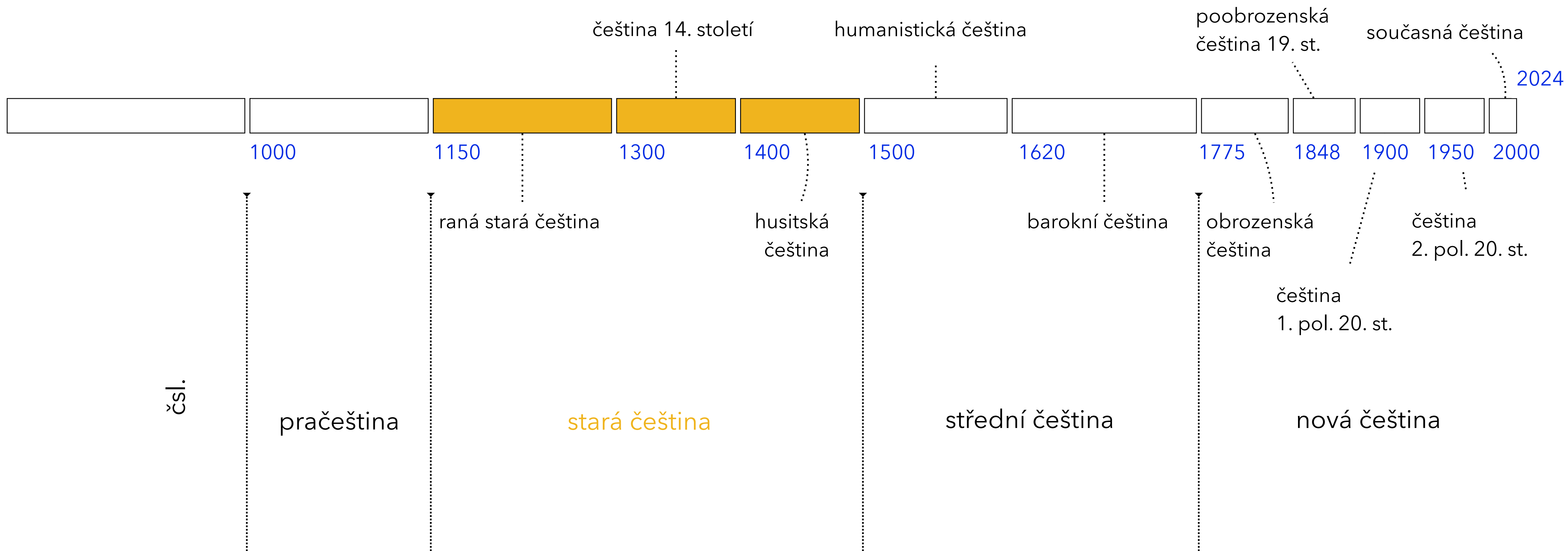
bohemismy	stsl.
помо ць	помо šť
да зь	да žd
образ ь мь	образ о мь
брат ь	брат ь

pračeština*

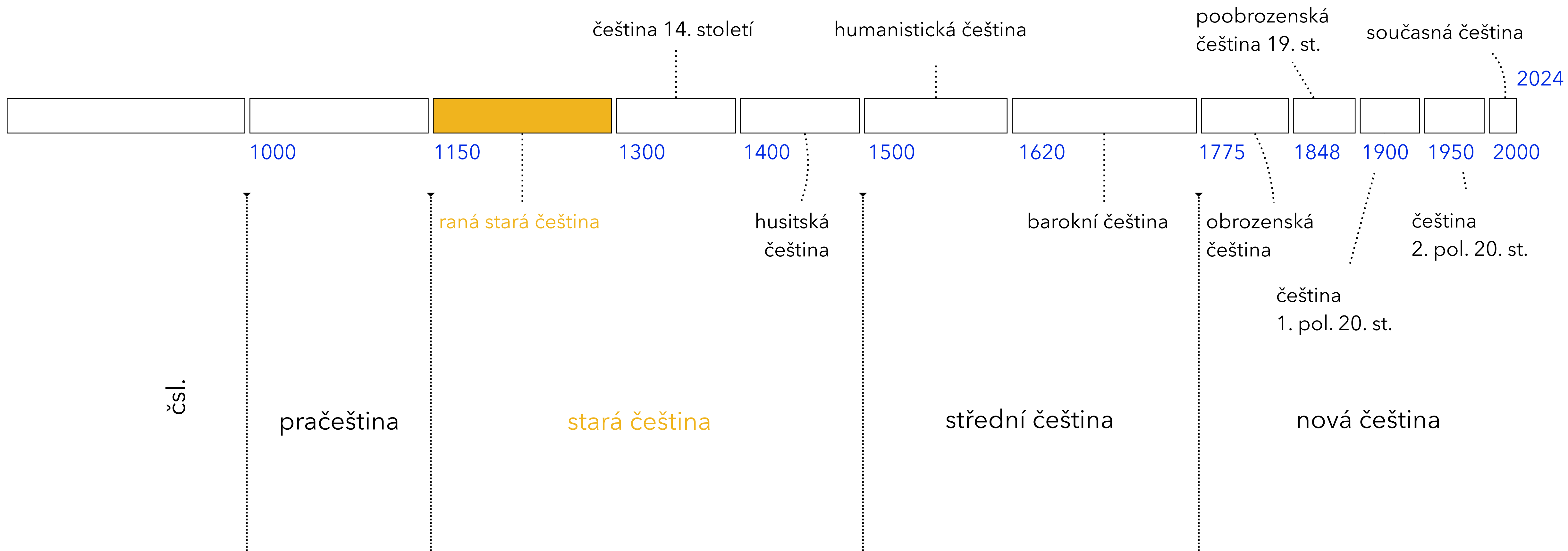
bohemika

- *Marachi, Mararennnes, Marahabitaie*
- *Zwentibulc, Zuentepulchus, Centebald*
- *vaccam quae ialovica dicitur*
- *sita est infra terminos fluminis Msa*
- *castrum ibidem situm in media aqua Zuartka nomine Podiuin dictum a conditore suo Podiua*

stará čeština

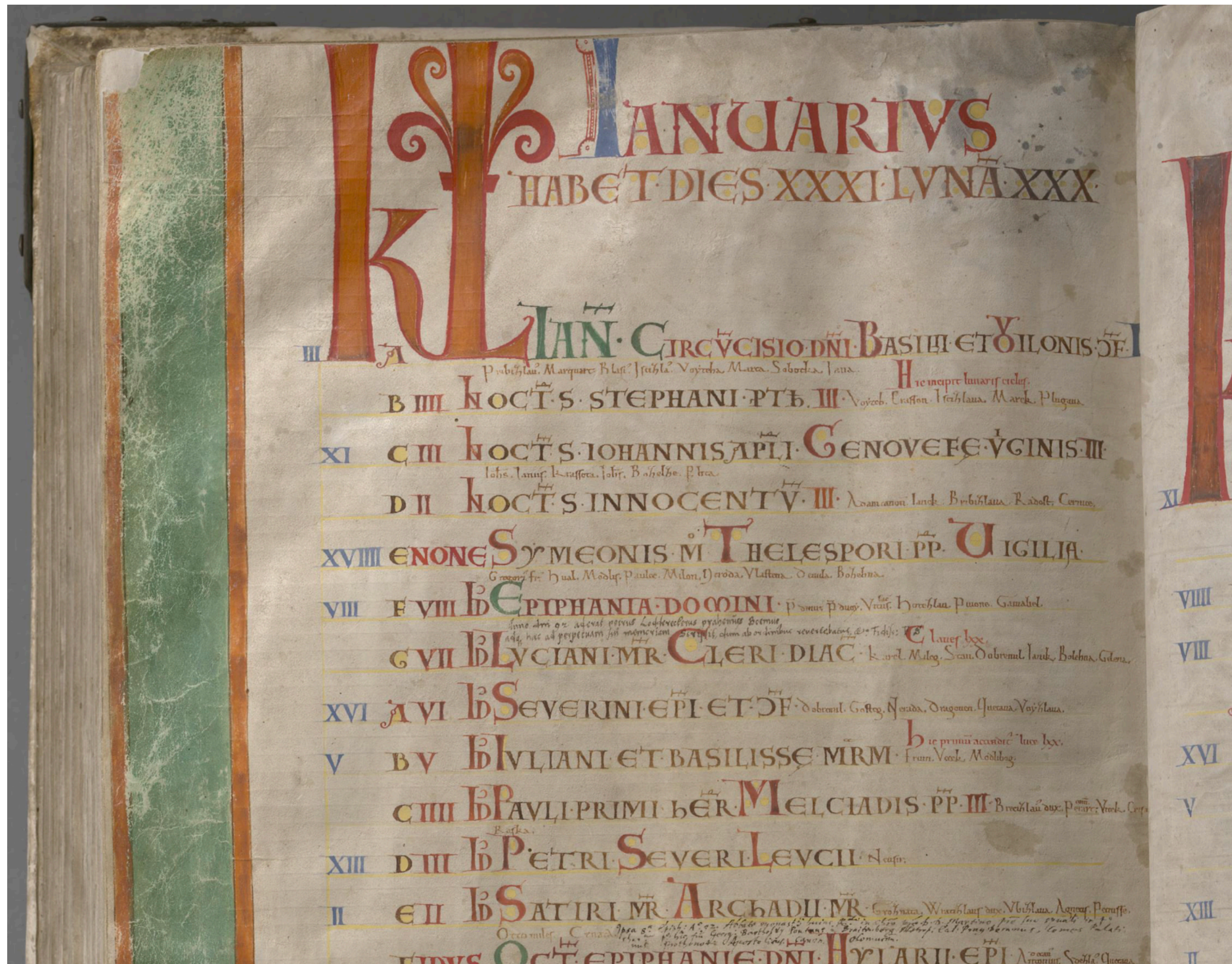

raná stará čeština

raná stará čeština

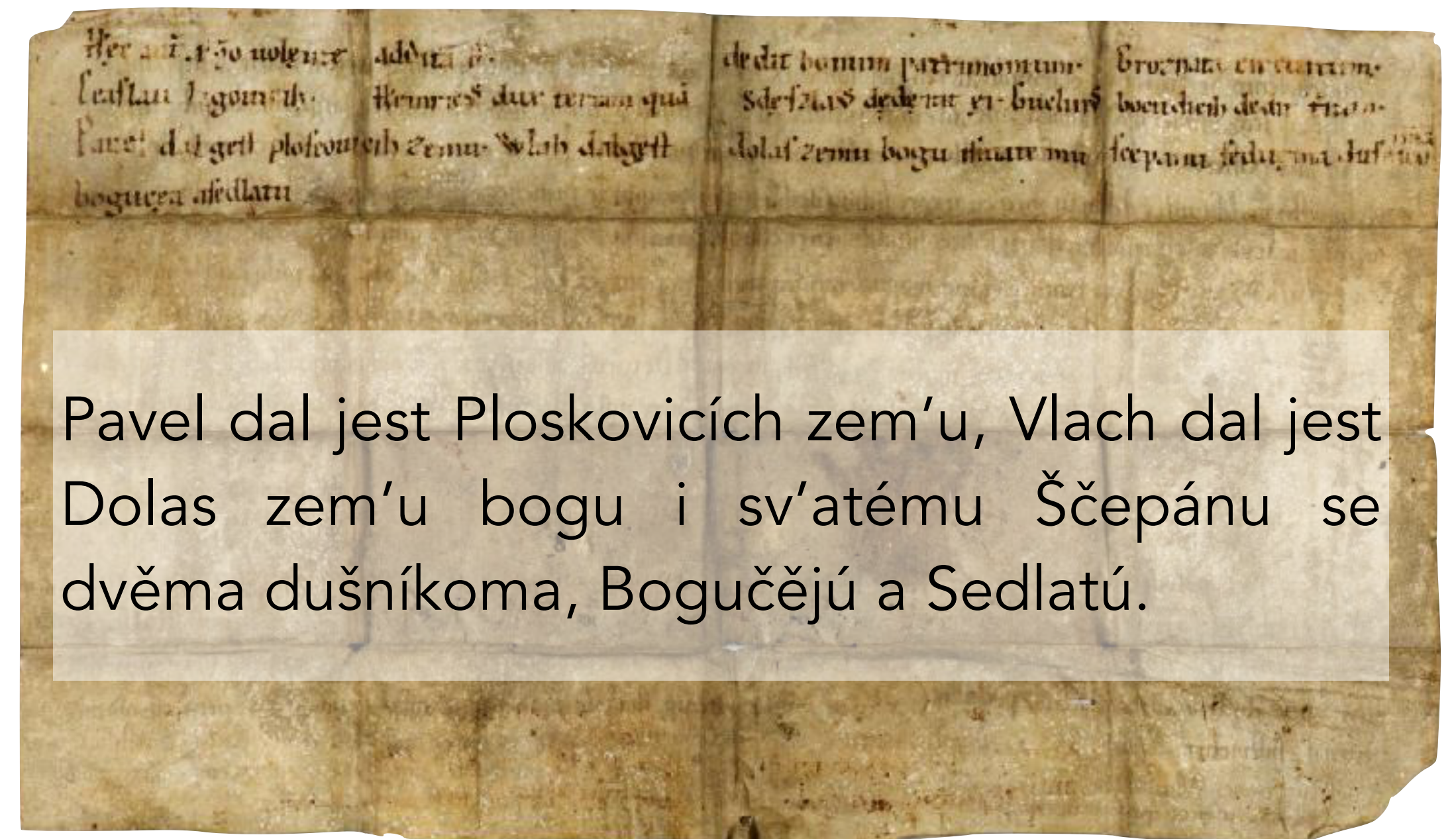
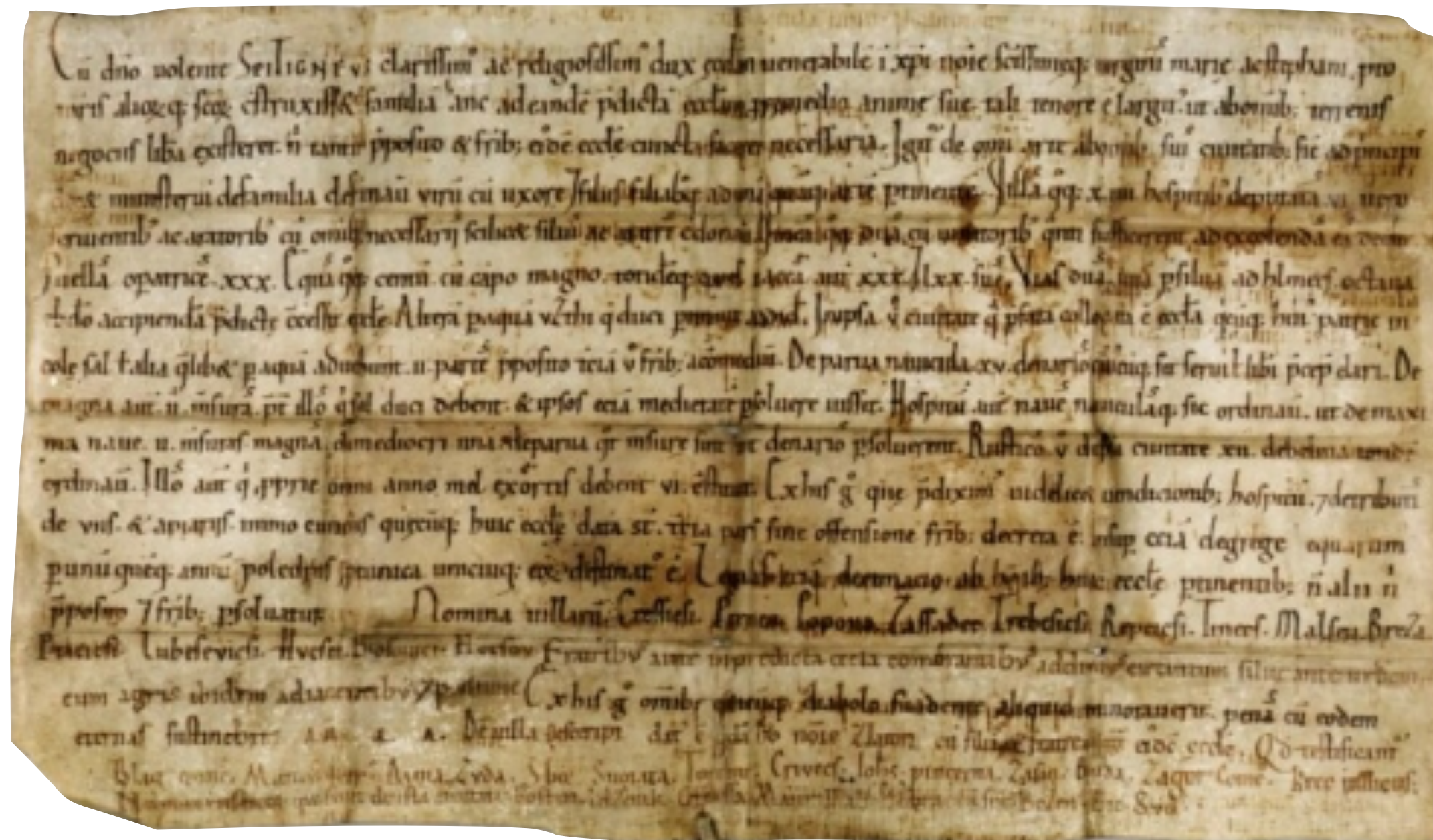
bohemika

Nekrolog podlažický, součást Ďáblovy bible

raná stará čeština

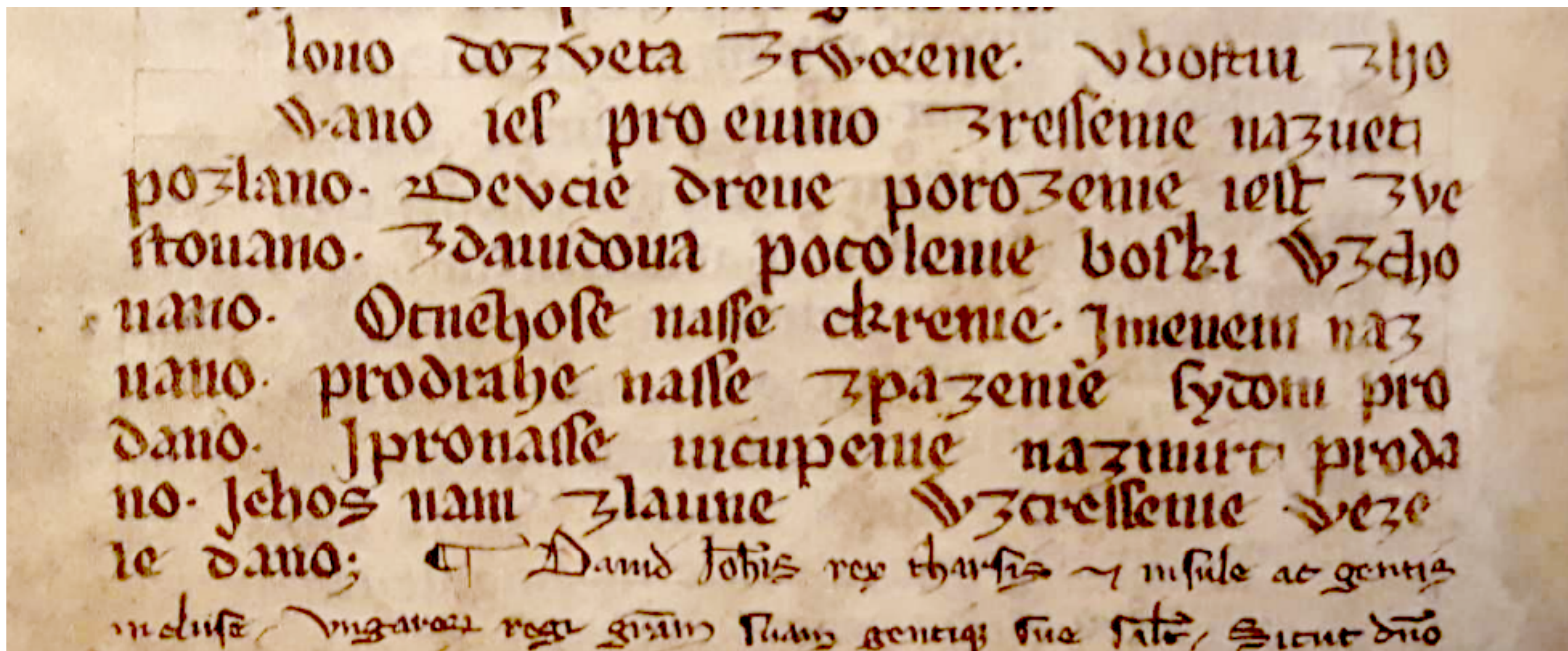
přípisky – údajně nejstarší česká věta

Pavel dal jest Ploskovicích zem' u, Vlachs dal jest Dolas zem' u bogu i sv'atému Ščepánu se dvěma dušníkom, Bogučějú a Sedlatú.

raná stará čeština

Slovo do světa stvoření

raná stará čeština

Slovo do světa stvoření

transliterace

<S>louo dozveta ztworene. vboftui zho
wano ief pro euino zreffenie nazuet
pozlano. Devcie dreue porozenie ieft zve
ftouano. Zdauidoua pocolenie bofki WZcho
uano. Otnehoŕe nafŕe ckrenie. Imenem naz
uano. prodrahe nafŕe zpazenie fydom pro
dano. Ipronafŕe uicupenie nazmirt proda
no. Jehos nam zlaune Wzcreffenie weze
le dano;

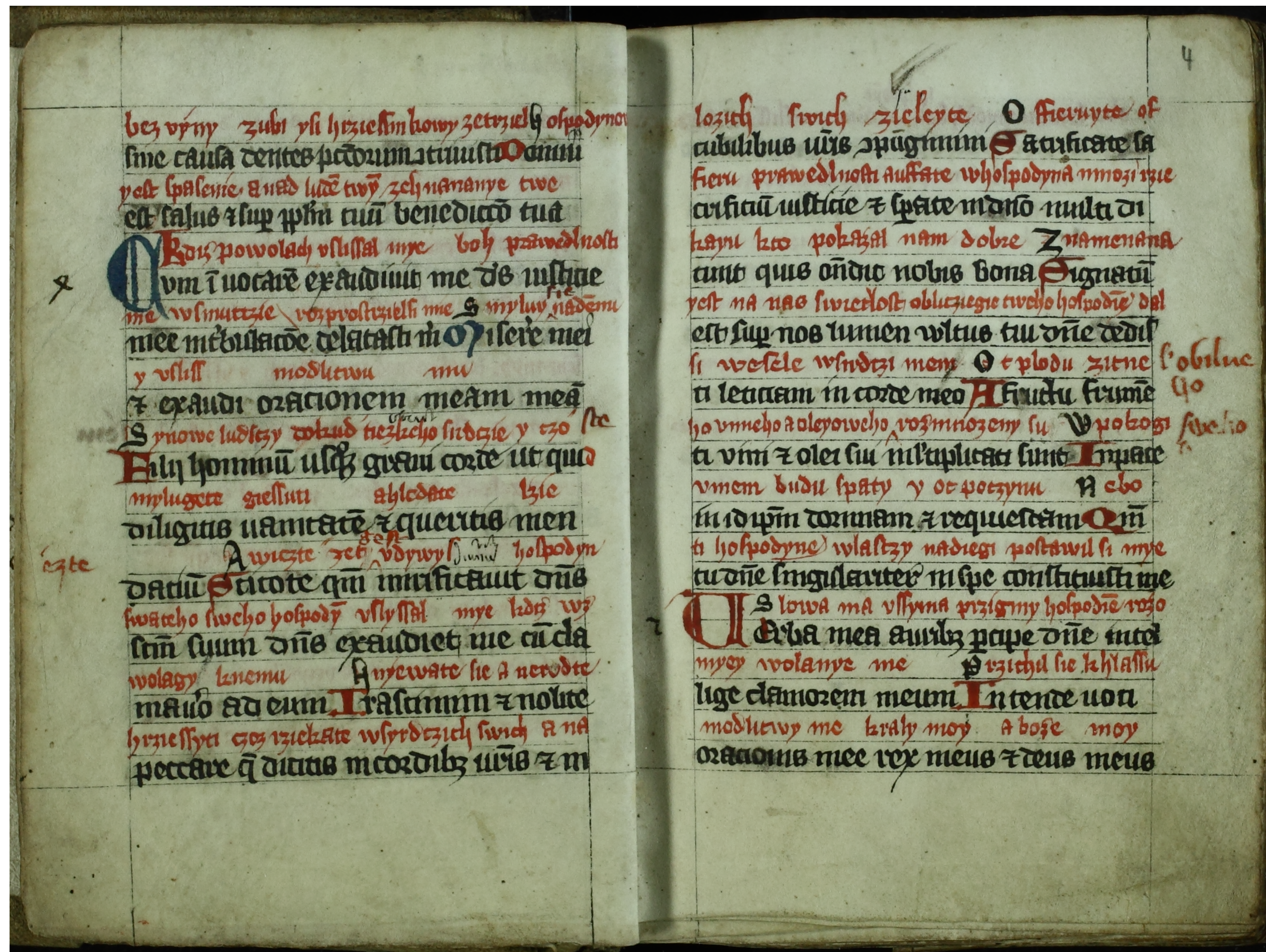
transkripce

Slovo do světa stvoření v božství scho-
váno, jež pro Evino shřěšení na svět
posláno. Dievcě dřéve porozenie jest zvě-
stováno, z Davidova pokolenie božsky vzcho-
váno. Ot něhože naše kršćenie jmenem naz-
váno, pro drahé naše spasenie Židóm pro-
dáno. I pro naše vykúpenie na smrt prodá-
no, jehož nám slavné vzkřiešenie vese-
le dáno.

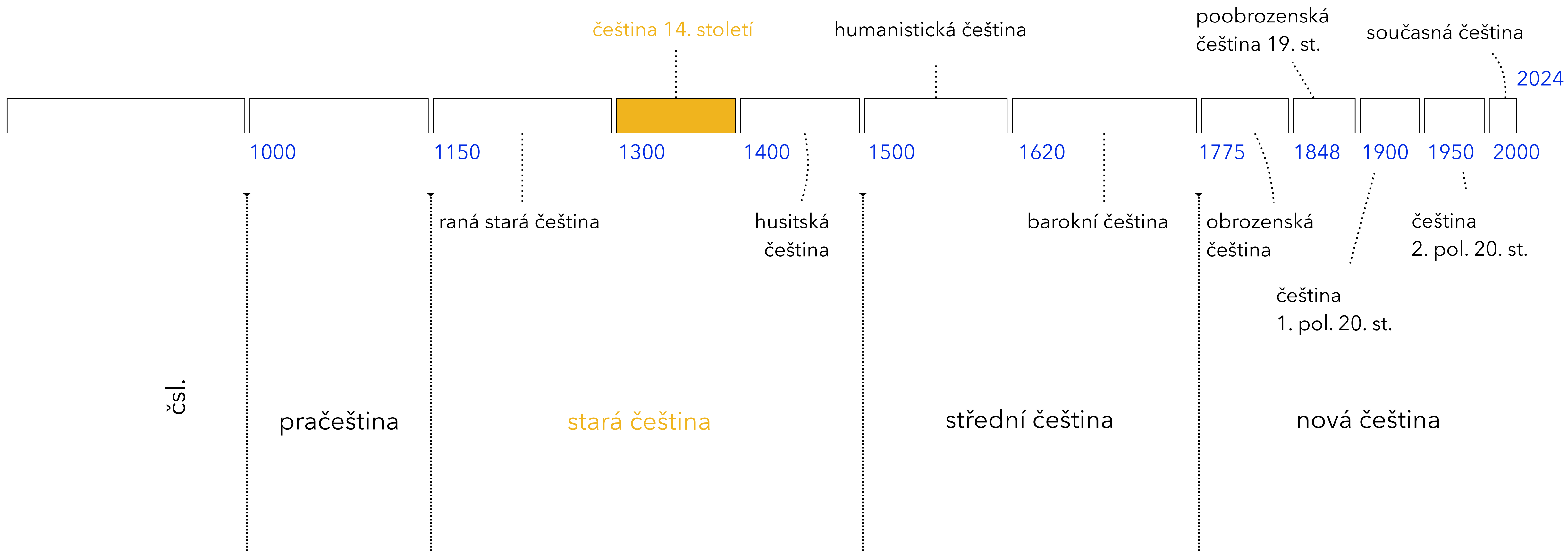
raná stará čeština

Žaltář wittenberský

Když povolach, uslyšal mě böh pravedlnosti mé, v smutčě rozprostřel si mě. Smiluj se nade mnú i uslyš modlitvu mú. Synové ľudščí, dokud těžkého sirdcě? I co milujete jěšuti a hledáte lžě? A vězte, žeti jest udivil hospodin svatého svého, hospodin uslyšal mě, když vzvolaji k němu.

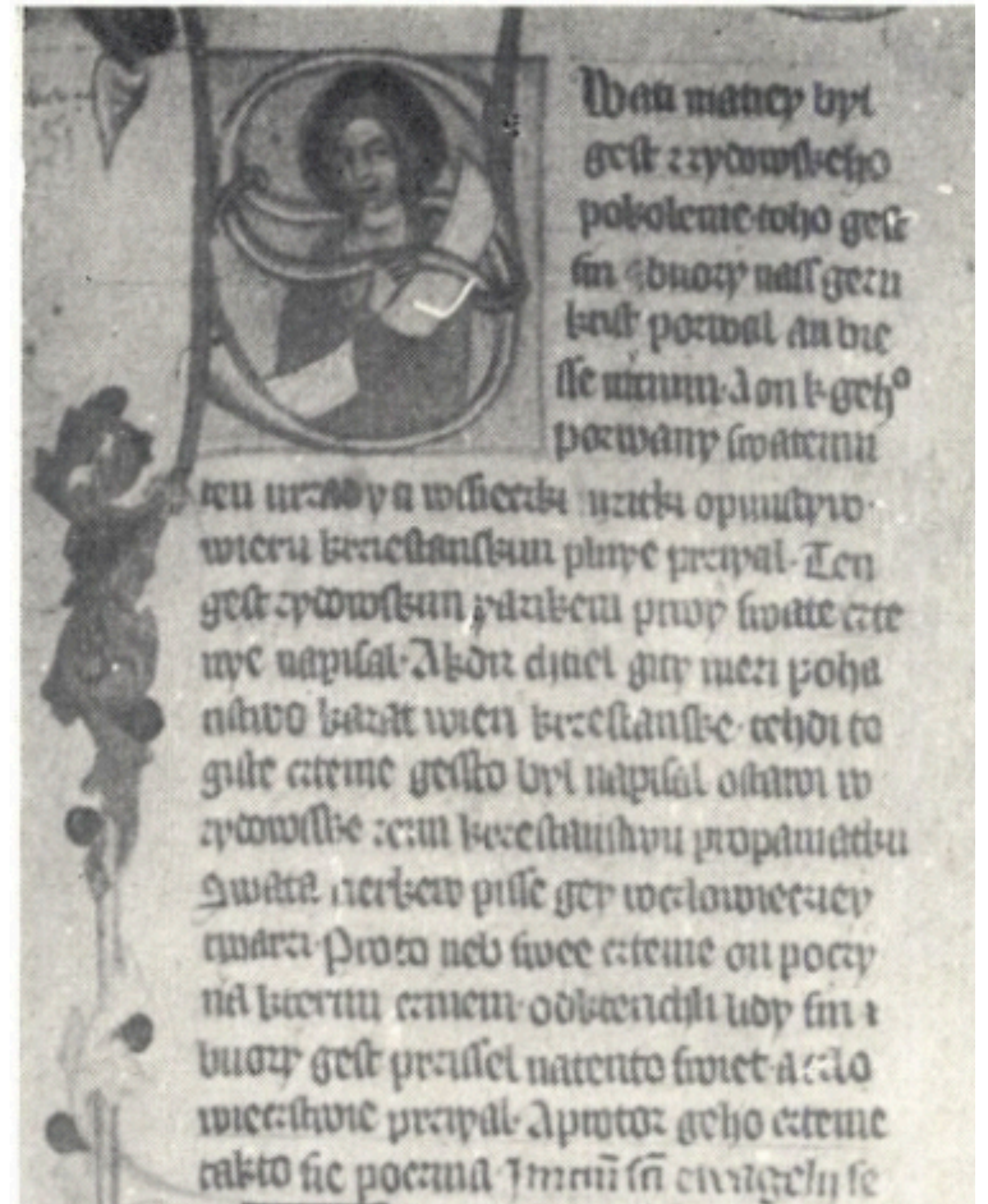
čeština 14. století

čeština 14. století

Bible drážďanská

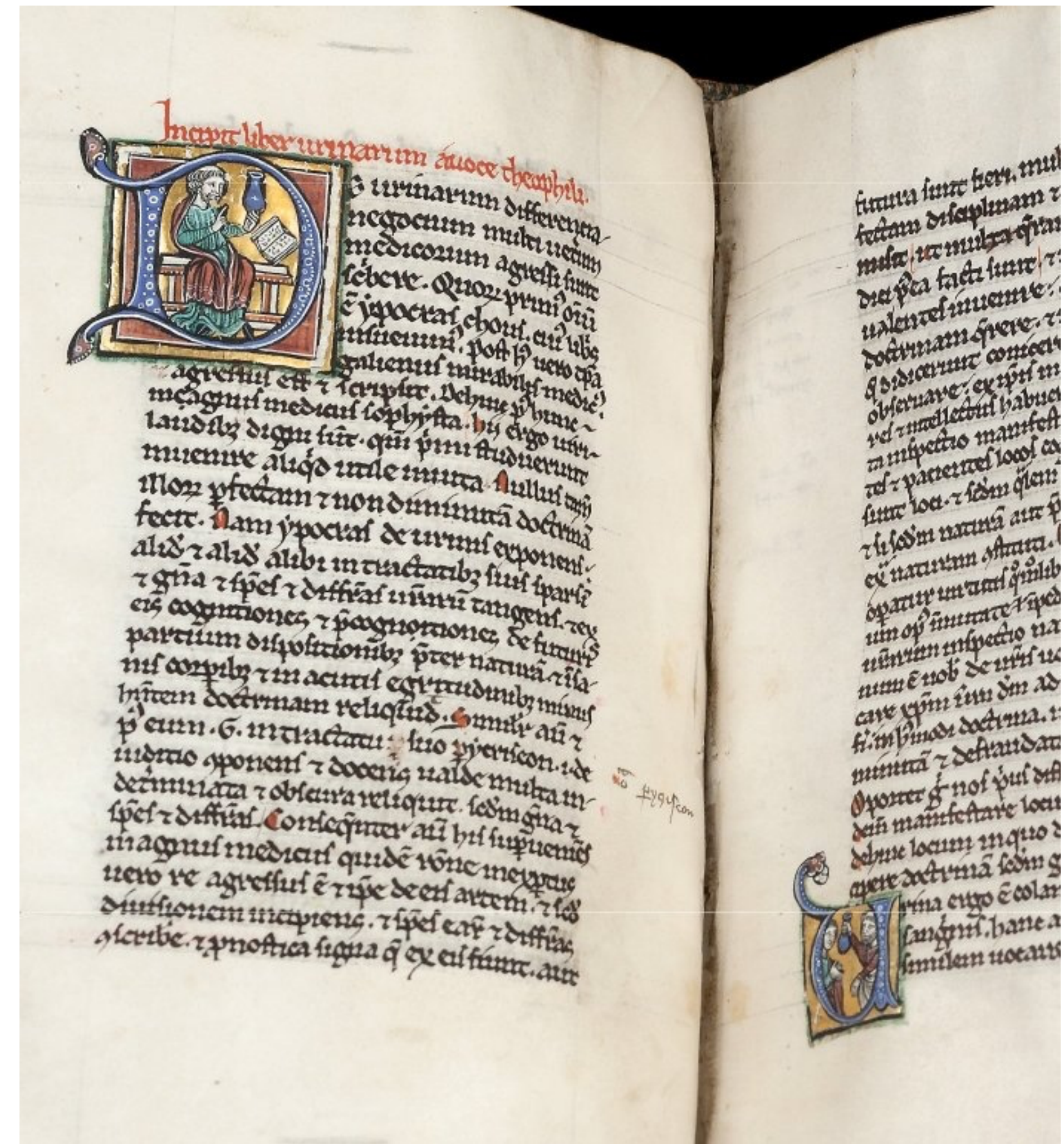
Svatý Matěj byl jest z židovského pokolenie. Toho jest syn boží, náš Jezukrist, pozval, an bieše mýtníkem, a on k jeho pozvání svatému ten úřad i ty všěcky užitky opustiv, vieru křesťanskú přijal. Ten jest židovským jazykem prvý svaté čtenie napsal. A když chtěl jíti mezi pohany kázat viery křesťanské, tehdy to jisté čtenie, ješto byl napsal, ostavil v židovské zemi křesťanóm pro památku. Svata cierkev piše jej v člověčí tváři proto, nebo své čtenie on počíná, kterým jest činem ot kterých lidí syn boží přišel na tento svět a člověčenství na se přijal. A protož jeho čtenie takto se počíná.

čeština 14. století

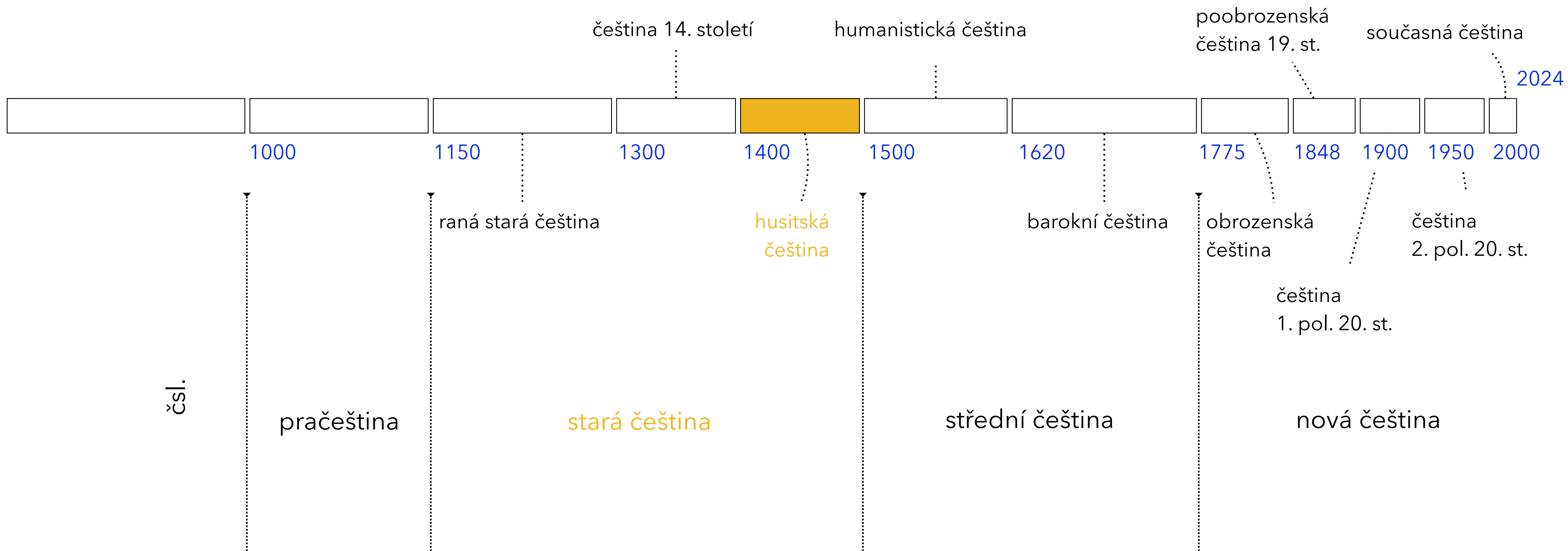
Řád práva zemského

Když by kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přieteles koho pohnati k zemskému súdu, tento řád má zachovati. Najprvé když jest ten jeho přietel zabit, má ten den pomnieti a přijda před úředníky pražské, točíšto před nejvyššieho komorníka a před jiné úředníky, kterýchž móż dojíti, ve dvú nedělí ot zabitie toho přieteles i má jim opověděti a purkrabí pražskému a řka takto: „Páni, račte slyšeti, opoviedám vaší milosti, že tento přietel mój (pojmenuje jej a odkud jest byl) jest zabit na pokojné cestě (pojmenuje toho, kterýž jest jej zabil a odkudž jest). Od toho opoviedám vám hlavu jeho a proši, dajte mi komorníka, ať by tu hlavu opatřil.

generická kopie stř. rkp.

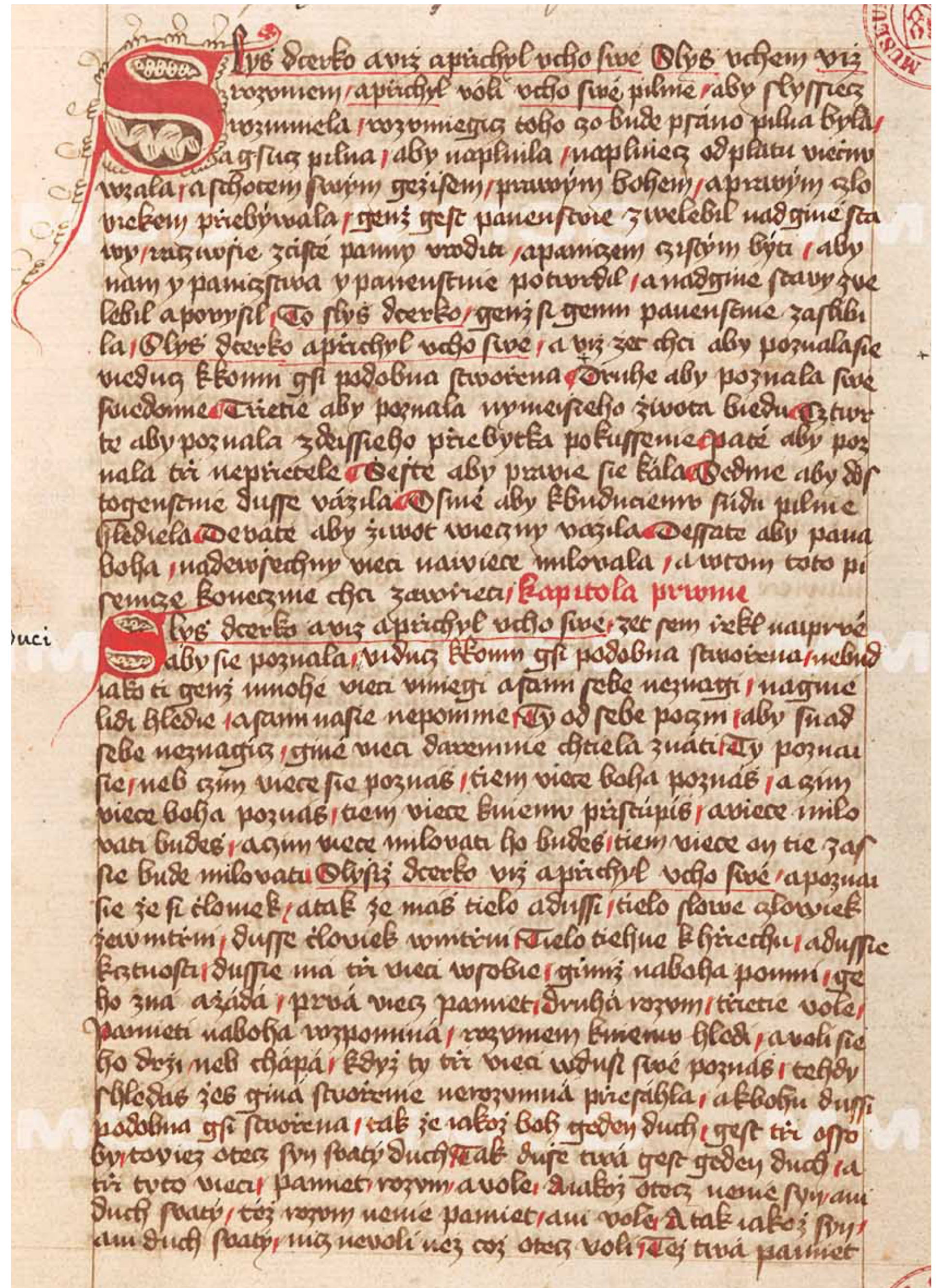
husitská čeština

husistská čeština

Dcerka (J. Hus)

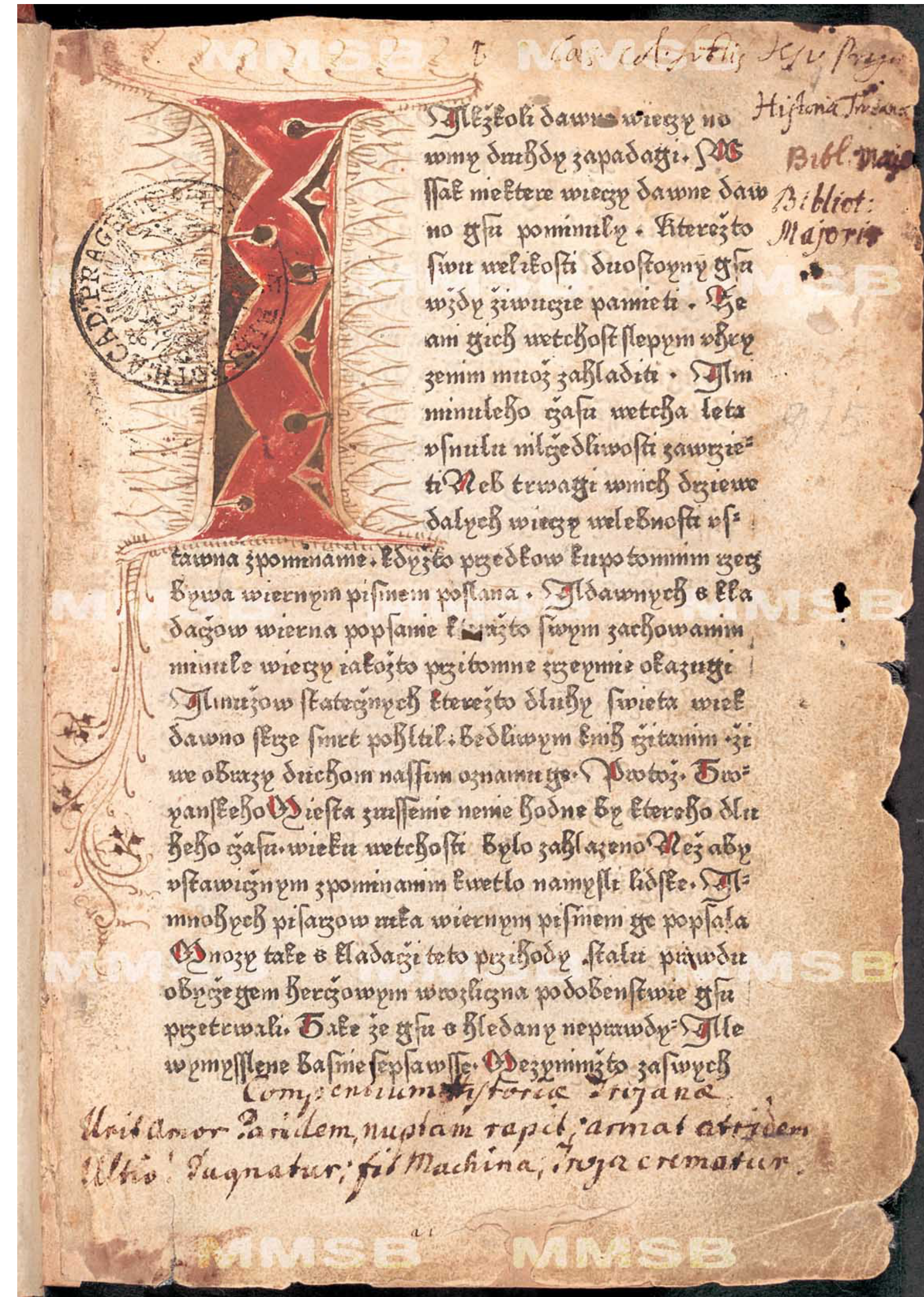
Slyšiž, dcerko, viz a přichyl ucho své a poznaj se, že si člověk, a tak že máš tělo a duši. Tělo slove člověk zevnitřní, duše člověk vnitřní. Tělo tiehne k hříechu, a dušě k ctnosti. Dušě má tři věci v sobě, jimiž na Boha pomní, jeho zná a žádá: prvá věc pamět, druhá rozum, třetí vóle. Pamětí na Boha vzpomíná, rozumem k němu hledí a volí se ho drží neb chápá. Když ty tři věci v duši své poznáš, tehdy shledáš, že jiná stvoření nerozumná přesáhla a k Bohu duší podobná jsi stvořena, tak že jakož Bóh, jeden duch, jest tři osoby, to věz Otec, Syn, svatý Duch, tak duše tvá jest jeden duch a tři tyto věci: pamět, rozum a vóle.

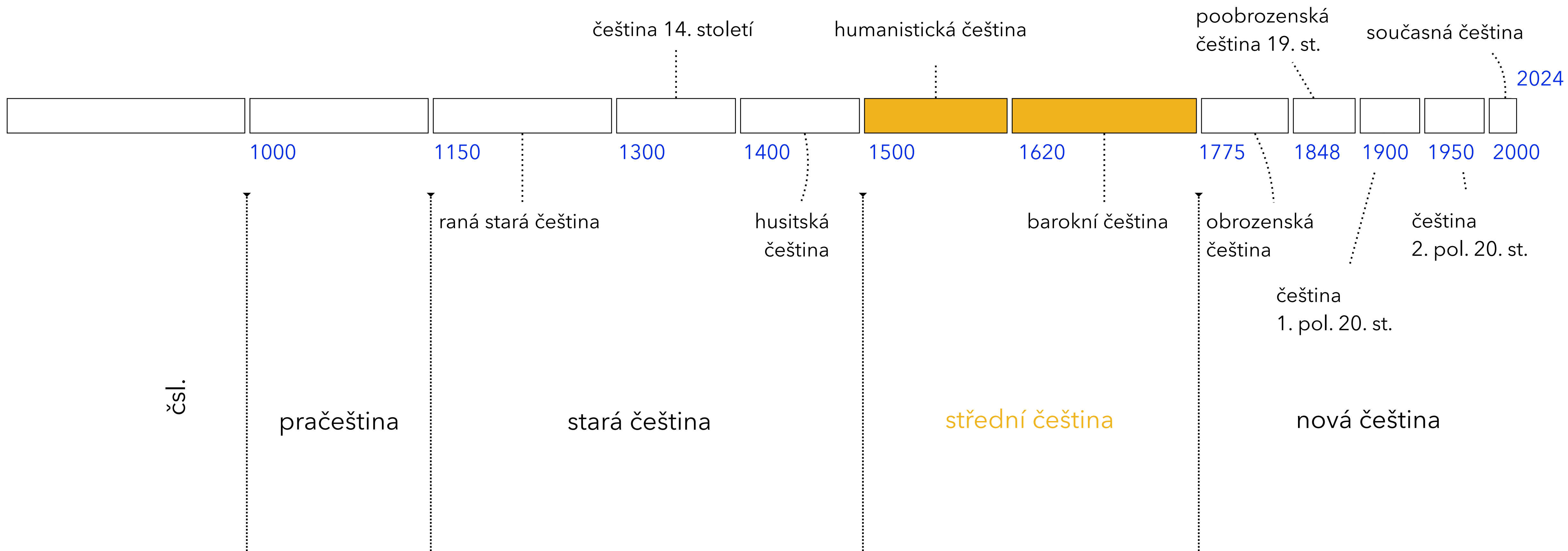
husistská čeština

Kronika trojánská

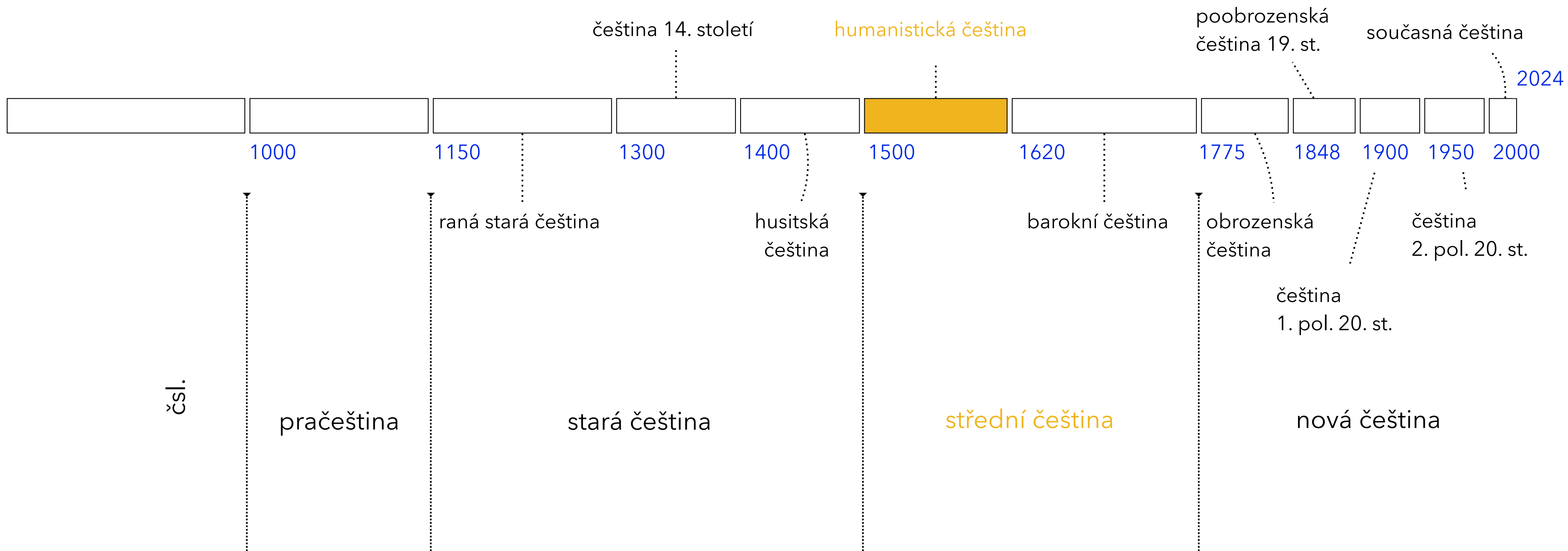
Kterakžkoli dávné věci novými druhdy zapadají, však některé věci dávné dávno pominuly jsou, kteréžto své velikostí duostojny jsou živúcie paměti, takže ani jich vetčnost slepým uhryzáním muož zahltiti, ani minulého času vetchá léta usnulú mlčedlivostí zavřieti. Neb trvají v nich dřieve dálych věcí velebnosti ústavná vzpomínanie, kdyžto od předkuov ku potomním řeč bývá věrným písmem popsána, a dávných skladačuov věrná popsanie, kterážto svým zachováním minulé jakožto přítomné miernějie okazují, a mužuov statečných, kteréžto dlúhý věk světa dávno skrze smrt pohltit, bedlivým čítáním knih živé obrazy našim duchóm oznamuje.

střední čeština

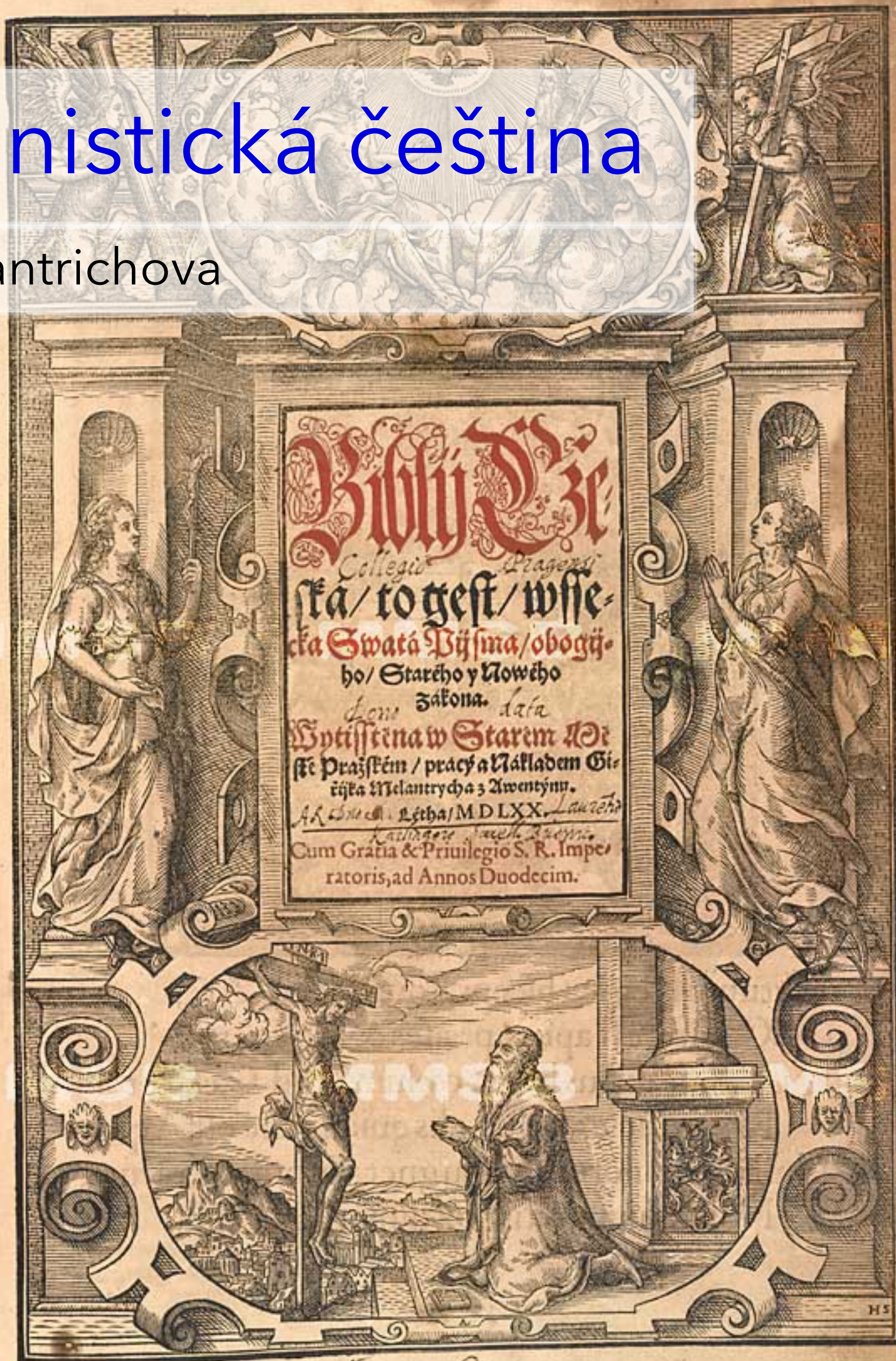

humanistická čeština

humanistická čeština

Bible Melantrichova

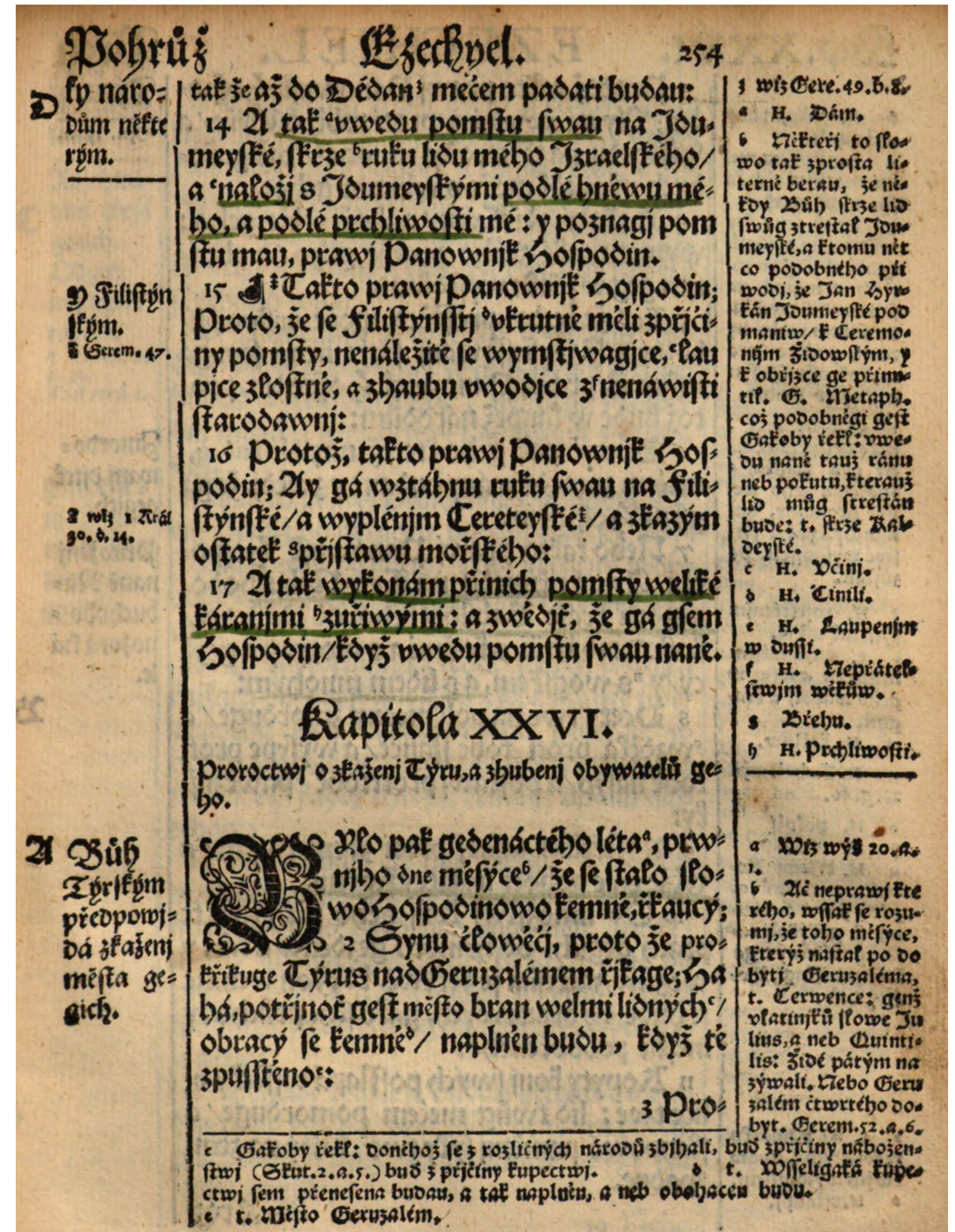
A A kdyz otewrel Pecet druhau / slyssal gsem druhe zwijete ano mi prawij: Pod / a wiz. **A** hle Kuhn wrany: a ten kteryz na nem sedel / mel Wahu w ruce swe. **A** slyssel gsem yako ryz sedel na nem / dano aby pokoj zdwihl z Zemé / a aby se Lidé wespolek mordowali / a dan genu Nec w dily. **A** A kdyz otewrel Pecet tretim / slyssel gsem tretim zwijete ano mi prawij: Pod / a wiz. **A** hle Kuhn wrany: a ten kteryz na nem sedel / mel Wahu w ruce swe. **A** slyssel gsem yako bla z z prostred ctyr zwijeat / an prawij: Dv t Libee Pšenice za geden peniz / a sset Lib t Gecmene za geden peniz / a Wjnu a Olegi nestod.

humanistická čeština

Bible kralická

A tak uvedu pomstu svou na Idumejské skrze ruku lidu mého Izraelského, a naloží s Idumejskými podle hněvu mého a podle prchlivosti mé, i poznají pomstu mou, praví Panovník Hospodin. Takto praví Panovník Hospodin: Proto že se Filistinští ukrutně měli z příčiny pomsty, nenáležitě se vymstívajíce, loupíce zlostně, a zhoubu uvodíce z nenávisti starodávni. Protož takto praví Panovník Hospodin: Aj, já vztáhnu ruku svou na Filistinské, a vypléním Ceretejské, a zkazím ostatek přístavu mořského. A tak vykonám při nich pomsty veliké káraními zůřivými, a zvědí, že já jsem Hospodin, když uvedu pomstu svou na ně.

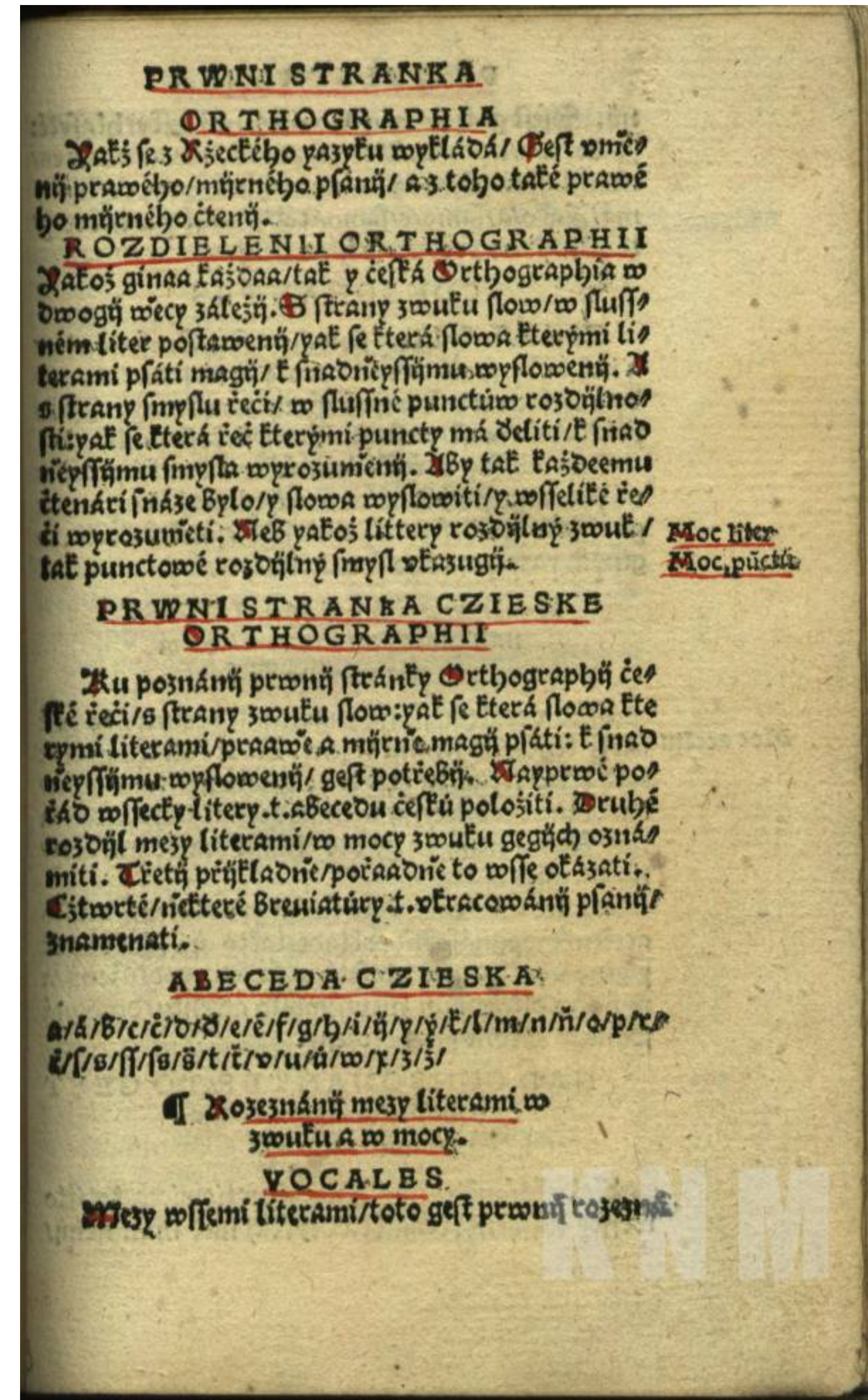

humanistická čeština

náměšťská gramatika

Všem známo jest, urozený pane, pane milý, že každé řeči pravý způsob netoliko se zachovává v mluvení, ale také v psaní, a protož každá řeč má svú orthographí, totižto způsob pravého psaní a z toho i čtení, neb kdež v psaní a v mluvení není srovnání, z toho veliký zmatek a nerozum v slovích i v řeči musí pocházeti, i že řeč česká také svú orthographí má, ač jí ti, kteříž biblí tiskli, ne jednostejně zachovávali, někde takto, jinde jináč tatáž slova psali a čtenáři ke čtení žádné zprávy nedali.

My když sme Nový testament podlé Erazmovy nápravy česky vykládali, vidúce tu pravú orthographí v latínské řeči, i v liter psaní, i v punctův položení, také v naší české řeči abychom to obé — i v psaní, i v punctování — zachovali, tehdy orthographí českú (nemajíce hotové odkud vzíti) sme vyhledali, v pilném rozvážení všech, kteříž českú biblí vytiskli, jak se v tom kde srovnávali neb nesrovnávali a kteří nejmírněji psali, a podlé té sme se v psaní i v tištění zachovali.

humanistická čeština

slovníky

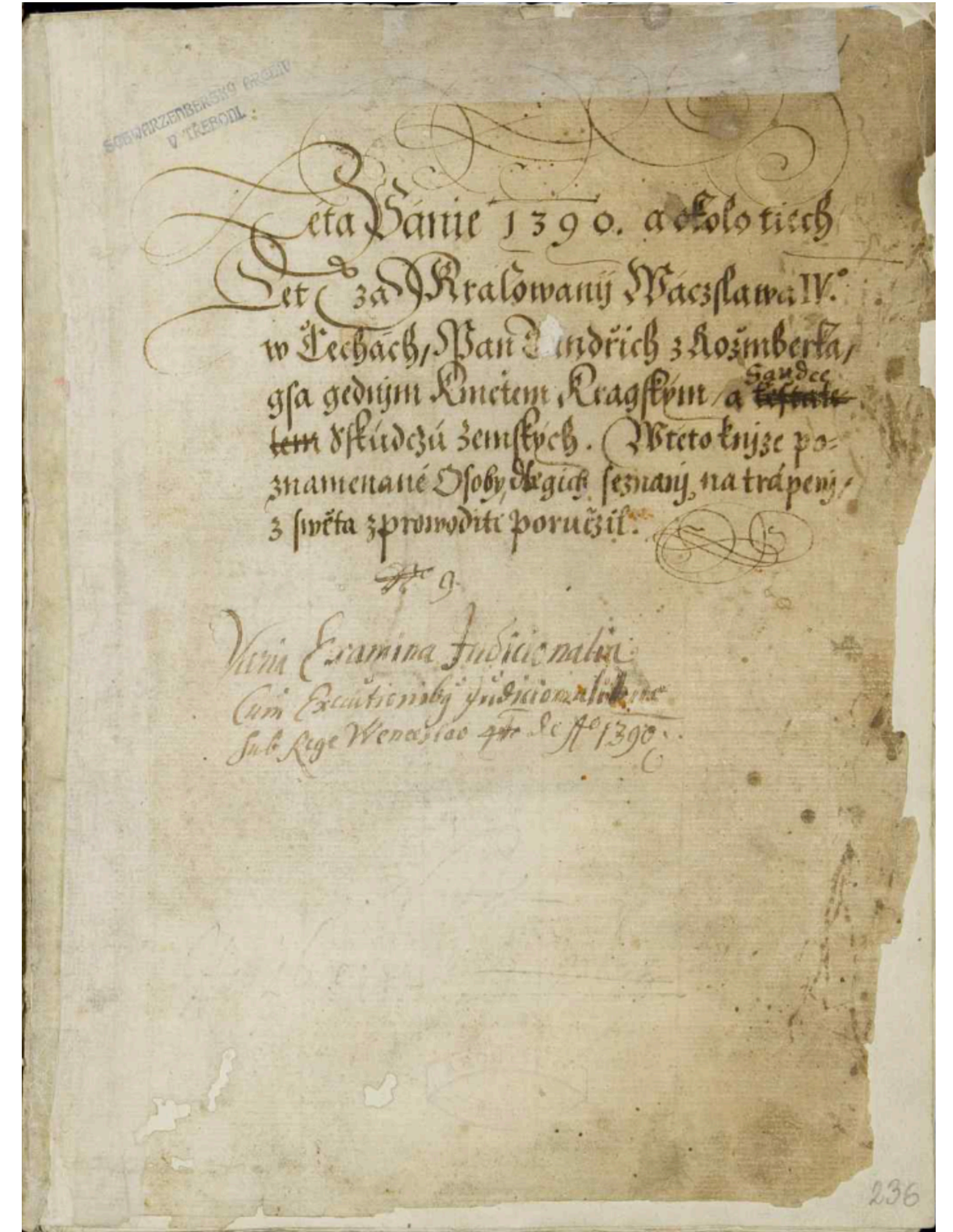
LATINE.	ITALICE.	DALMATICE.	BOHEMICE.	POLONICE.	GERMANICE.	VNGARICE.
Pulmentum	<i>Sugoli</i>	Kafsa	Basse	Basa	r Bren/s Müß	Kafa
Pulmo	<i>Polmone</i>	Pluchya	Pluce	pluce	i Lung	Teüdeü
Pulpa	<i>Polpa</i>	Mecfa	Meseytoß	Miesisti Bas	s Diet fleisch	Hufosin
Puls	<i>Sugoli</i>	Kafsa	Basse	Basa	r Bren/s Müß	Pep
Pulsare	<i>Battere</i>	Biti, Mlatiti	Büti/Claucy	Tluc	Klopfen/schlagē	Verni
Pulsus, a, m.	<i>Battuto</i>	Bien	Zbiry/zlučený	Stlucžouý	Geschlagen	Vert
Puluerare	<i>Poluerizare</i>	Prasiti	Zetiti na prach	Zetzeč na proch	Zu staub mache	Porozni
Puluerulentus	<i>Polueroso</i>	Prasiti	Prasiti	Sproßony	Staubig	Poroz
Pulvinar	<i>Guanciaie</i>	Blazina	Podúßka	podúßka	s Küßen/s Pfüß	Parna
Pulvinus	<i>Cusino</i>	Podglavnicz	Polßiät	Wzagalowek	r Polster	Vankos
Pulvis	<i>Poluere</i>	Praah	Prach	proch	r Staub	Por
Pumicare	<i>Pulire</i>	Tarti	Čistiti/ Gladiti	Gladiti	Polieren/ Glättē	Simitanni
Pumilio	<i>Nannino</i>		Tépaslat	Karzel	r Zwerg	Teürpē
Pungere	<i>Pongere</i>	Badati, Bositi	Büsti/ Dschati	Bosē	Stechen/stupsen	Yakni
Punire	<i>Castigare</i>	Globiti	Pokutowati	Karac	Straffen	Meghbeünter-
Pupa	<i>Puttina</i>	Divicicza	Sewée/ Lautka	Katka	i Docke	Leanka (ni
Pupilla	<i>Pupilla</i>	Zenicza	Ziectednice	Szenica	r Augapffel	Szeemfeny
Pupillus	<i>Pupillo</i>	Szirota	Syrotek	Sierota	r Was (schiffs	Arva
Puppis	<i>Toppa</i>	Karma	Zádnj dyl lodj	Kontec lodzj	r Hindertheil des	Hayofari
Purgamentum	<i>Spochicio</i>	Szmecye	Smeti	Smeti	s Kbericht	Szemeth
Purgare	<i>Nettare</i>	Čistiti	Čistiti	Omatac	Seubern	Tizitanni
Purus, a, m.	<i>Netto</i>	Čist	Čistý	Čistý/ Čehsdožny	Rein/ lauter	Tizta
Pus	<i>Marcia</i>	Gnoy	Gno	Kopa	s Entz	Genyedsegh
Pusillus, a, m.	<i>Picciolino</i>	Malahan	Malický	Malucký	Klein	Kichinke
Pusio	<i>Fanciulo</i>	Ditich	Ditě/ Dacholat	Dziecie	s Kneblein/ kind	Gicymechke
Pustula	<i>Scrofolia</i>	Čiryak	Nesřowice (E	Čpicze	i Blater	Mirigi
Putamen	<i>Scorcia</i>	Lyuzkotina	Šškopřa	Šškopřa	i Schale	Heya
Putare	<i>Potare</i>	Lyuschiti	Dschawati	Čšefac	Behawen	Nyefni
Putare	<i>Pensare</i>	Mniti	Domnřwati se	Domntemawal se	Meinen	Veelni
Putere	<i>Puzzare</i>	Szlovonyati	Smeděti	Smeděti	Stincken	Bideüs lenni

Sedmijazyčný slovník P. Lodereckera, [link](#)

humanistická čeština

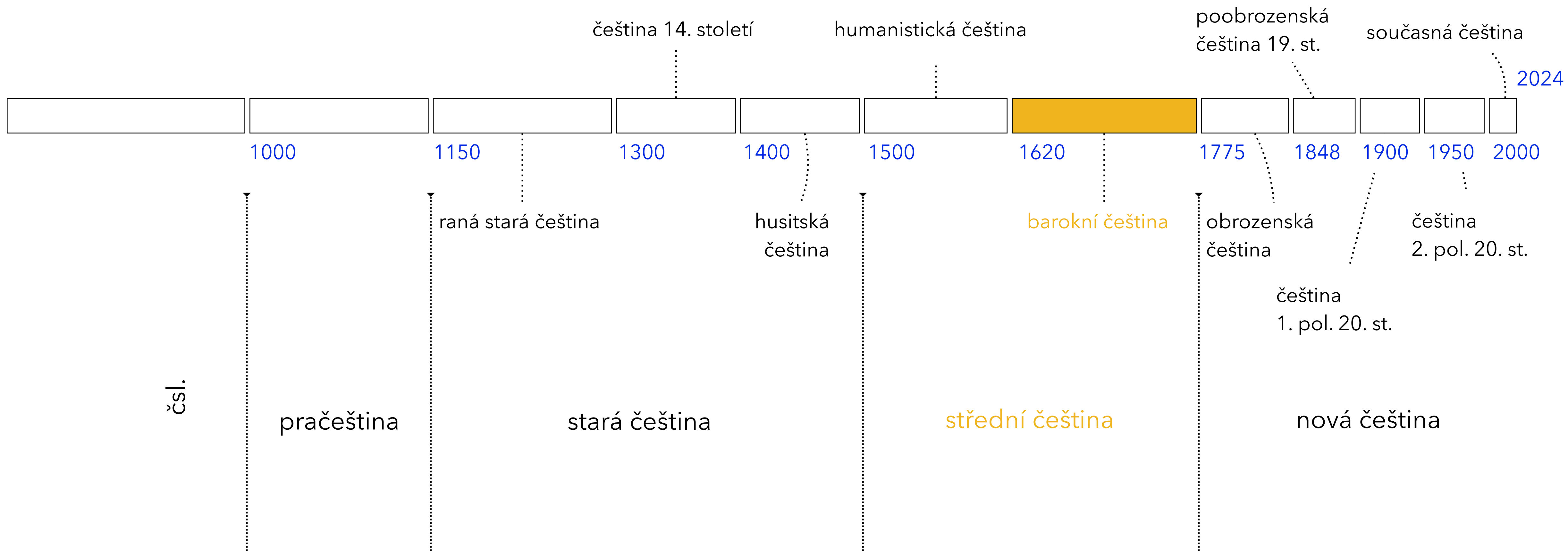
smolné knihy

Týhož dne Hynek hudec, kderež má matku v Strážku, pankhart, byl syn Tisultů, na trápení vyznal: „Na Šípě zabili sme jednoho sedláka z Německých Bránic, když z Brna oves vezl, a pachole sme s koňmi pustili.“

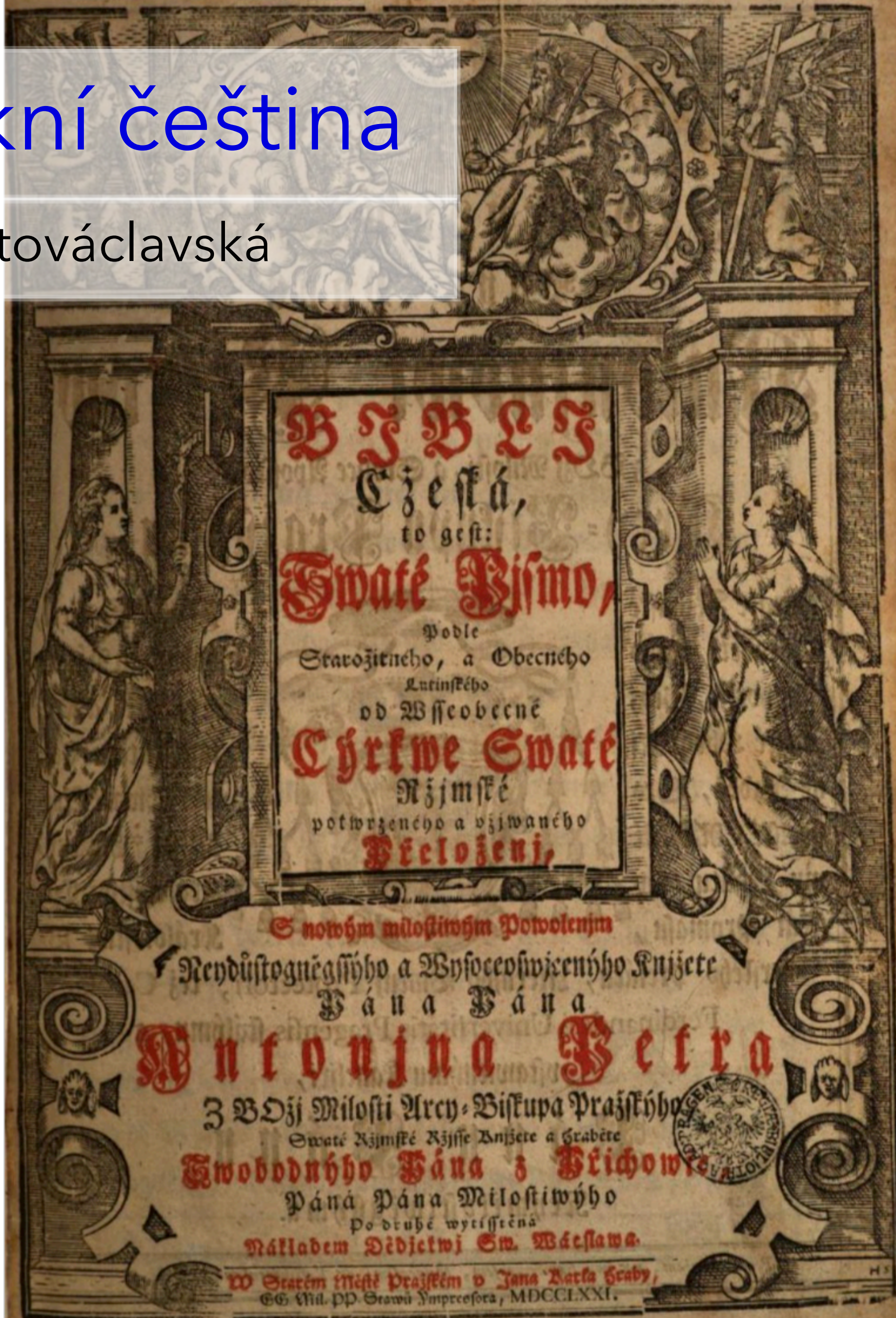
starší rožmberská popravčí kniha

barokní čeština

barokní čeština

Bible svatováclavská

B Z B L Z
Češtá,
to gest:
Swatě Bismó,
Podle
Starozitného, a Obecného
Latinského
od Wšeobecné
Cyrkwe Swatě
Njmské
potvrzeného a vjwaného
Bčelozeni,

S novým milostivým Povolením
Kendústogněgšního a Wsfoceoswjeeného Knjzete
P á n a P á n a
Antonjna Petra
Z Wdj Milosti Arcy Biskupa Pražského
Swatě Njmské Njssé Knjzete a Graběte
Wwobodného Pána z Blichowic
Pána Pána Milostiwého
Po druhé wryssčena
Náladem Dítětwj Sm. Wáclawa.
W Starém městě Pražském u Jana Barta Graby,
GG. Mil. PP. Starou Imprecesora, MDCCLXXI.

C tčch, kterjž gsau ustanoweni nad robotami: 8. a znage bolest geho, zstaupil sem, abych wyswobodil geg z rukau Egypťských, a wwedl z země té do země dobré, a prostranné, do země, kteráž teče mlekem a medem, na místa Chananeyského, a Hetheyského, a Amoreyského, a Serezeyského, a Heweyského, a Gebuzeyského. 9. Řekl tedy synu Izraelským přišel ke mně: a widěl sem trápenj gegich, kterýmž od Egypťských potlačeni sa. 10. Ale pod, a posli tebe k Saranowi, abys wywedl lid můg, syny Izraelské, z Egipta.

* stroj
** wryssčim.
Mojšise
Bůh poslal
k wyswos
bojmi
Izraele.

II. 11. Y řekl Mojšis k Bohu: Kdo gsém já, abych šel k Saranowi, a wywedl syny Izraelské z Egipta? 12. Kterýž řekl gemu: Já budu s tebou; a toto mji budeš znamenj, že sem poslal tebe: Když wyweďš lid můg z Egipta, obětowati budeš Bohu na hoře této. 13. Řekl Mojšis k Bohu: Hle já půgdu k synum Izraelským, a dím jim: Bůh orců wassých poslal mne k wám. Řeknau mi: Které gest gméno geho? co dím jim? 14. Řekl Bůh k Mojšisowi: Já gsém, kterýž gsém. Řekl: Tak djs synum Izraelským: Kterýž gest, poslal mne k wám. 15. Y řekl opět Bůh k Mojšisowi: Toto djs synum Izraelským: Y Pan Bůh orců wassých, Bůh Abrahamů, Bůh Izaků, a Bůh Jákobů, poslal mne k wám: to gest gméno mé na wěky, a to připomjnanj mé do národu a národu. 16. Gdi a shromazď Star-

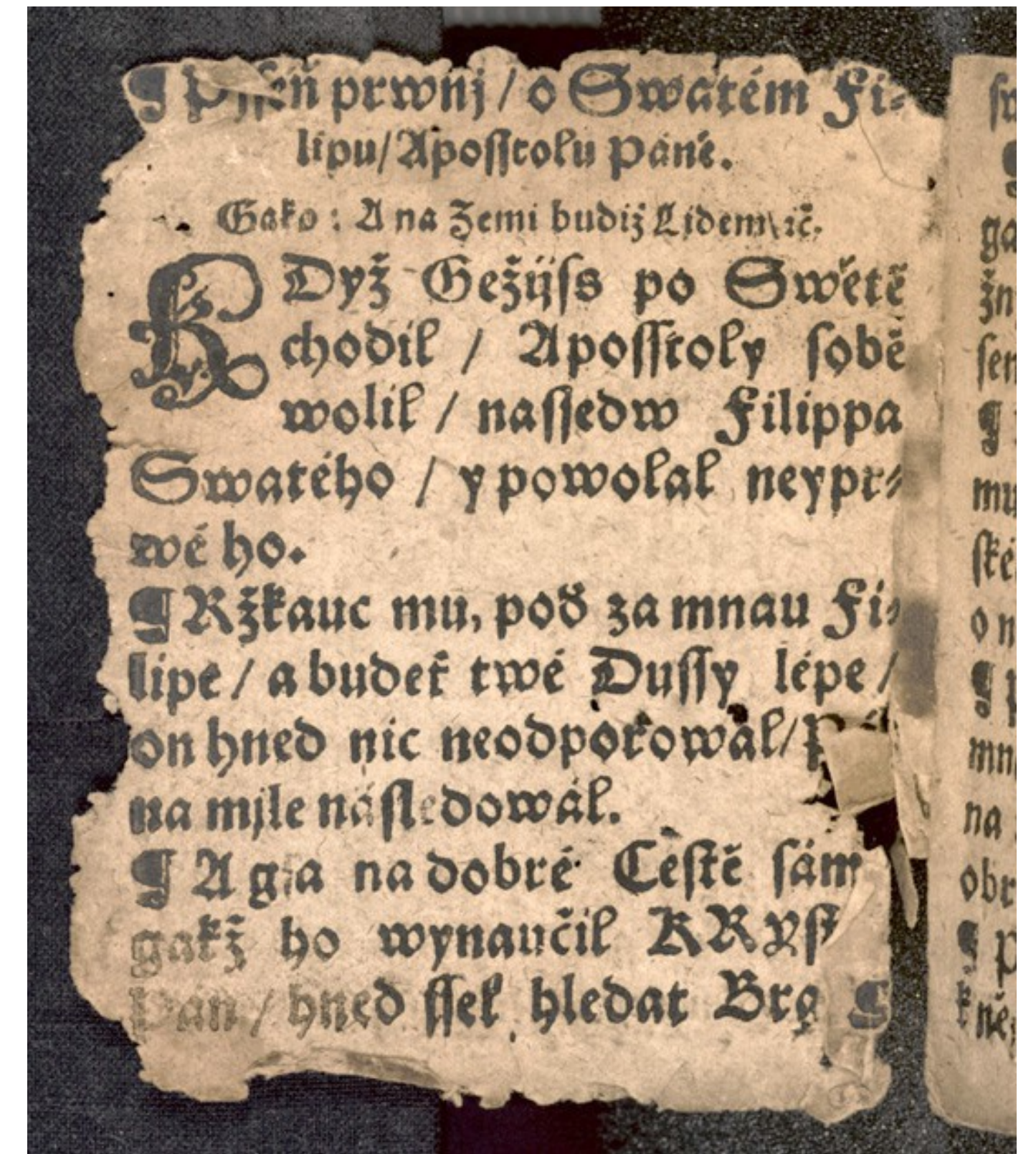
Podstatné
gméno. Bos
si samému
Bohu wlas
šni ozná
meno.

* od náro
du do ná
rodu,

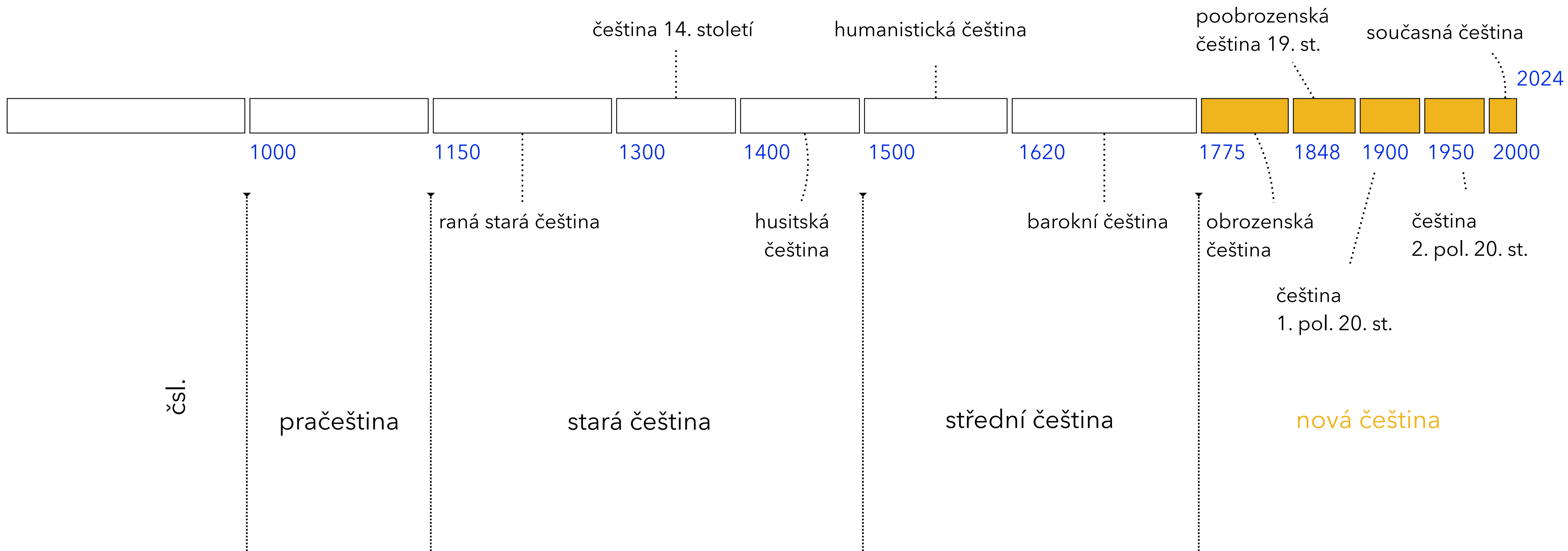
barokní čeština

kramářské písně

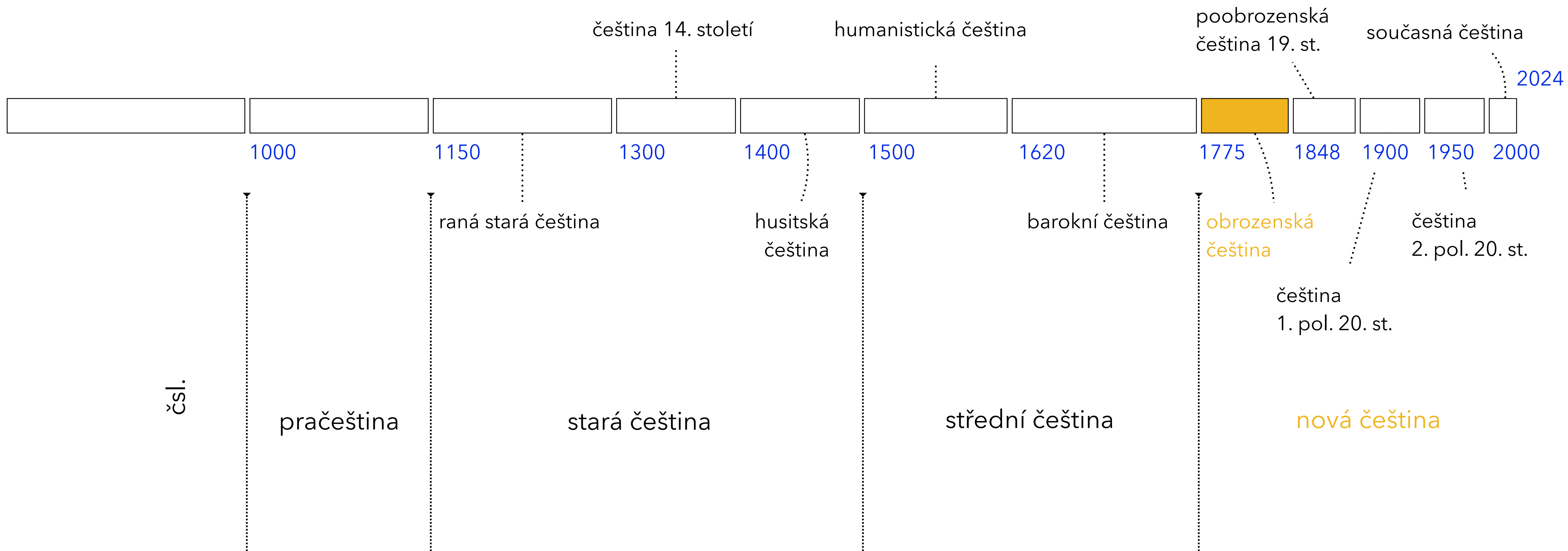
- ‡ Když Ježíš po světě chodil / apoštoly sobě volil / našedv Filipa svatého, i povolal nejprvé ho.
- ‡ Řkouc mu: „Pod' za mnou, Filipe, a budeť tvé duši lépe,“ on hned nic neodporoval, Pána mile následoval.
- ‡ A jsa na dobré cestě sám, jakž ho vynaučil Kristus Pán, hned šel hledat...

nová čeština

obrozená čeština

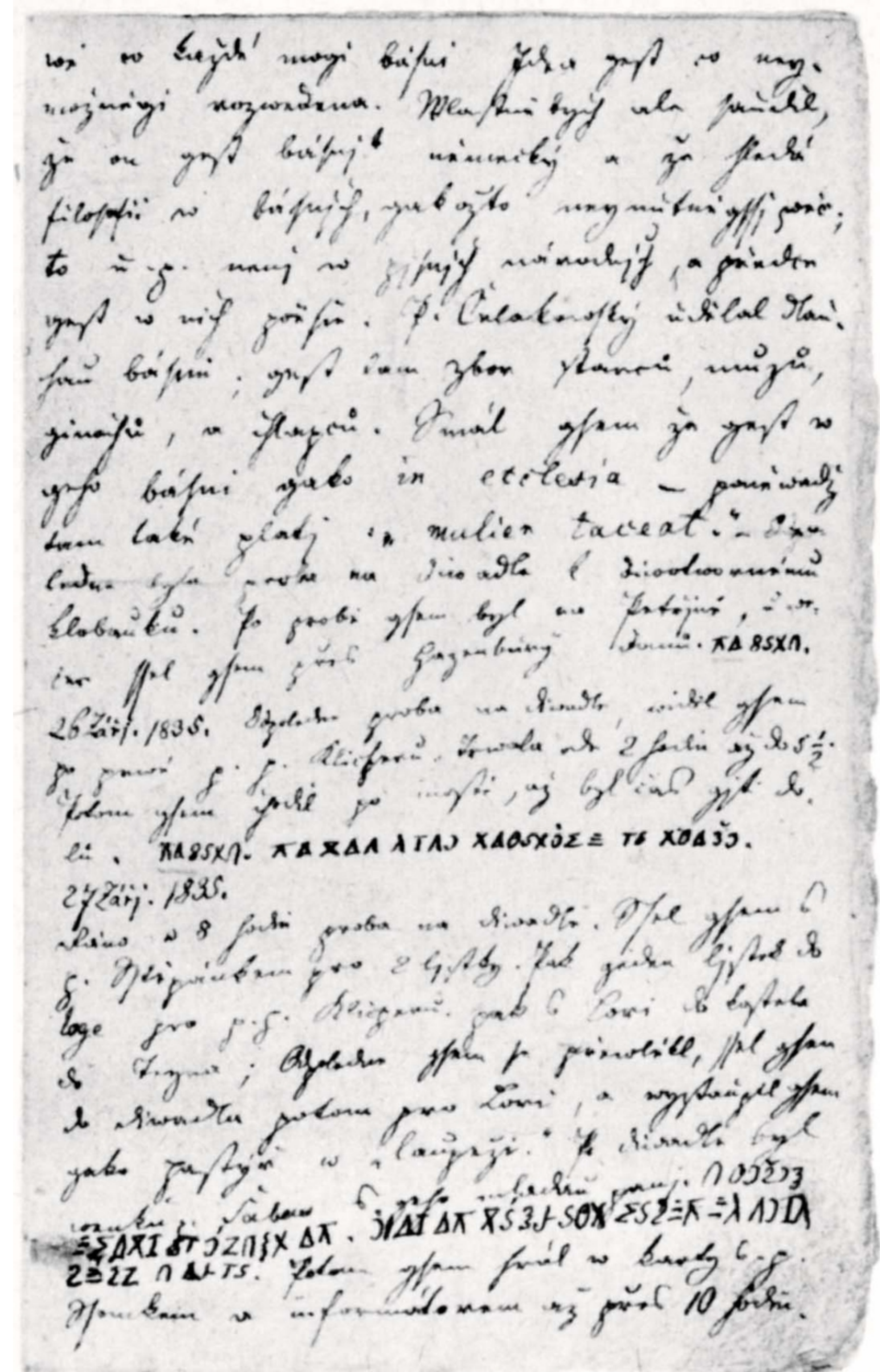

obrozená čeština

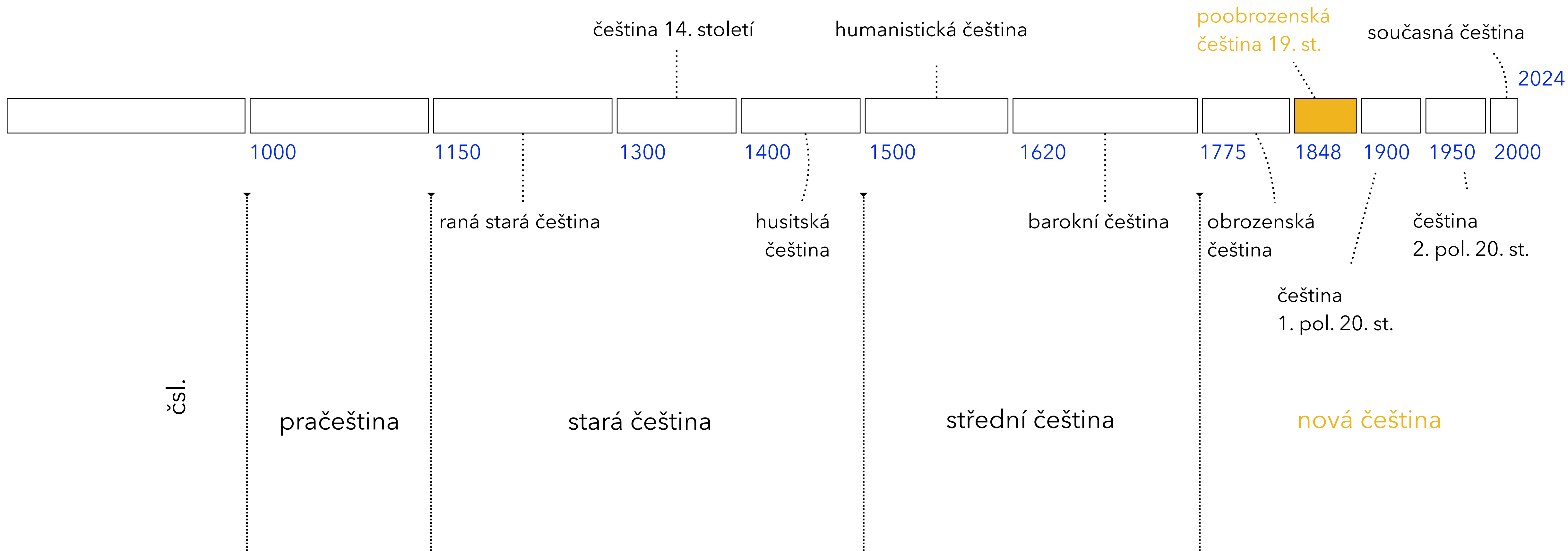
Máchovy deníky

25. září. 1835.

Ráno jsme se sešli s p. Palackým u Pospíšilů; tam jsme se něco neshodli stranu básnictví; on o mně soudí: „že mám výbornou fantasi a že výborně maluji, ale práci mých hlavní že je chyba, že v nich nevysvítá jakási nutnost Idey.“ Já mu nerozumím, nebo mám za to, že právě v každé moji básni Idea jest co nejmožněji rozvedena. Vlastně bych ale soudil, že on jest básník německý a že hledá filosofii v básních, jakožto nejnütnější věc; to u. p. není v písniích národních, a předce jest v nich poesie. P. Čelakovský udělal dlouhou báseň; jest tam zbor starců, mužů, jinochů, a chlapců. Smál jsem [se], že jest v jeho básni jako *in ecclesia* – poněvadž tam také platí: „mulier taceat“. – Odpoledne byla proba na divadle k Divotvornému klobouku. Po probě jsem byl na Petříně, u večer šel jsem přes Hazenburg domů. [šifrována 2 slova].

poobrozenská čeština

poobrozená čeština

předmluva k Brusu jazyka českého (1877)

Přední spisovatelé naši, mezi nimi Josef Jungmann, P. J. Šafařík a Fr. Palacký, toužili již před lety trpce na tuto náказu a vši mocí snažili se učiniti jí přítrž, vytýkajíce chyby a poklésky jazykové, v novější literatuře se vyskytující. Ale výtky a opravy jejich, týkající se jednotlivých toliko kusův, zůstaly na mnoze bez žádoucího prospěchu.

Také sbor musejní pro řeč a literaturu českou obrátil již roku 1845 zřetel k této stránce a vypsál cenu na složení díla, v němžto by zevrubně vytkly a vyložily se všelike chyby, jichž dopouštějí se spisovatelé naši proti správnosti jazyka. Než vyzvání to zůstalo bez prospěchu; nenalezl se tehdy, kdo by byl dílo nesnadné vzal před se.

BRUS JAZYKA ČESKÉHO,

jež sestavila

kommissie širším sborem Matice České zřízená.

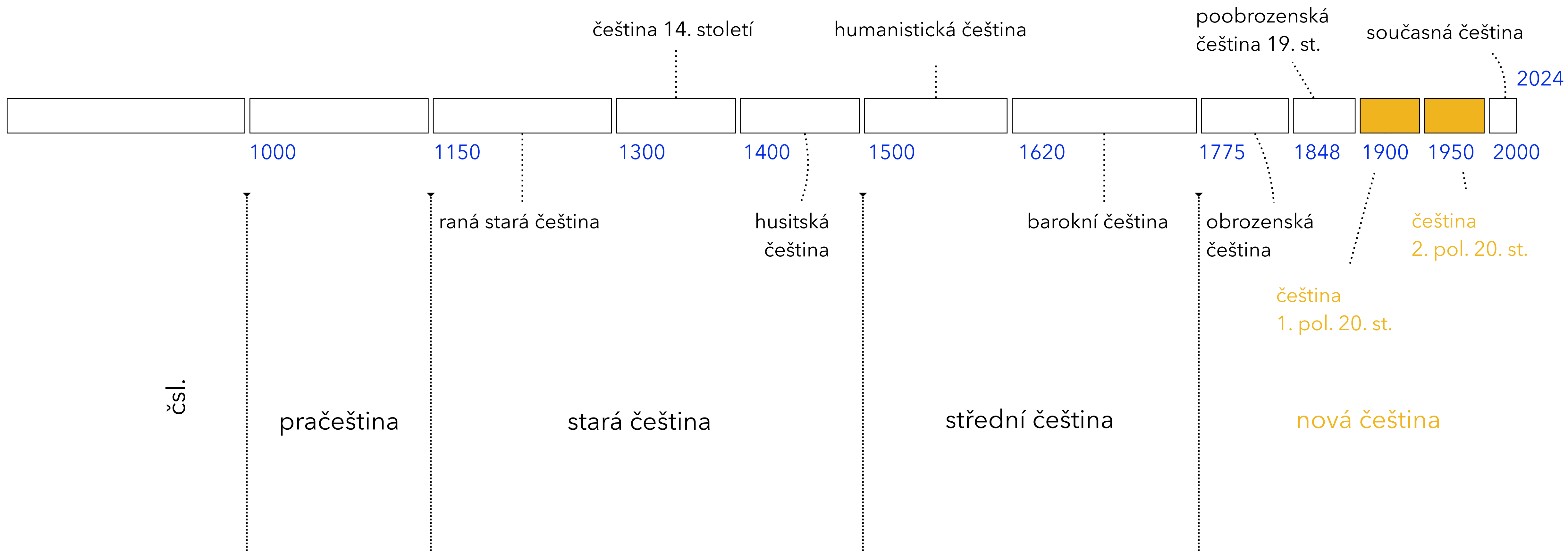
POMOCÍ MATICE ČESKÉ.

V PRAZE.

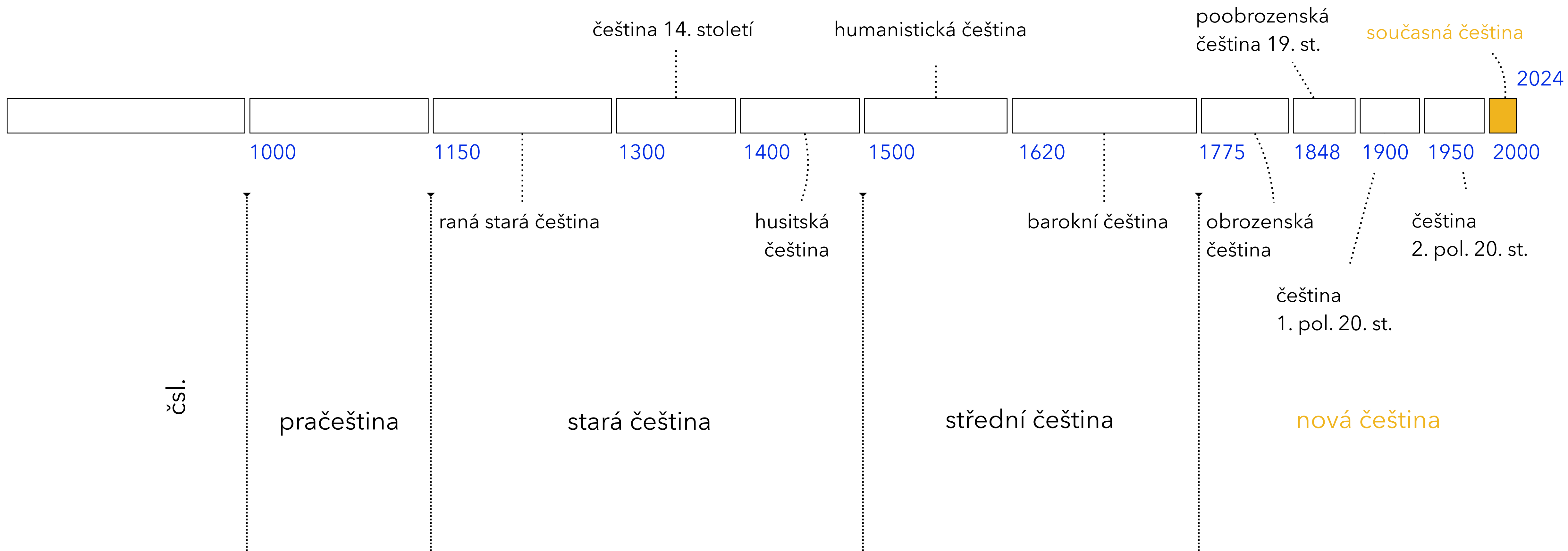
NÁKLADEM THEODORA MOURKA.

1877.

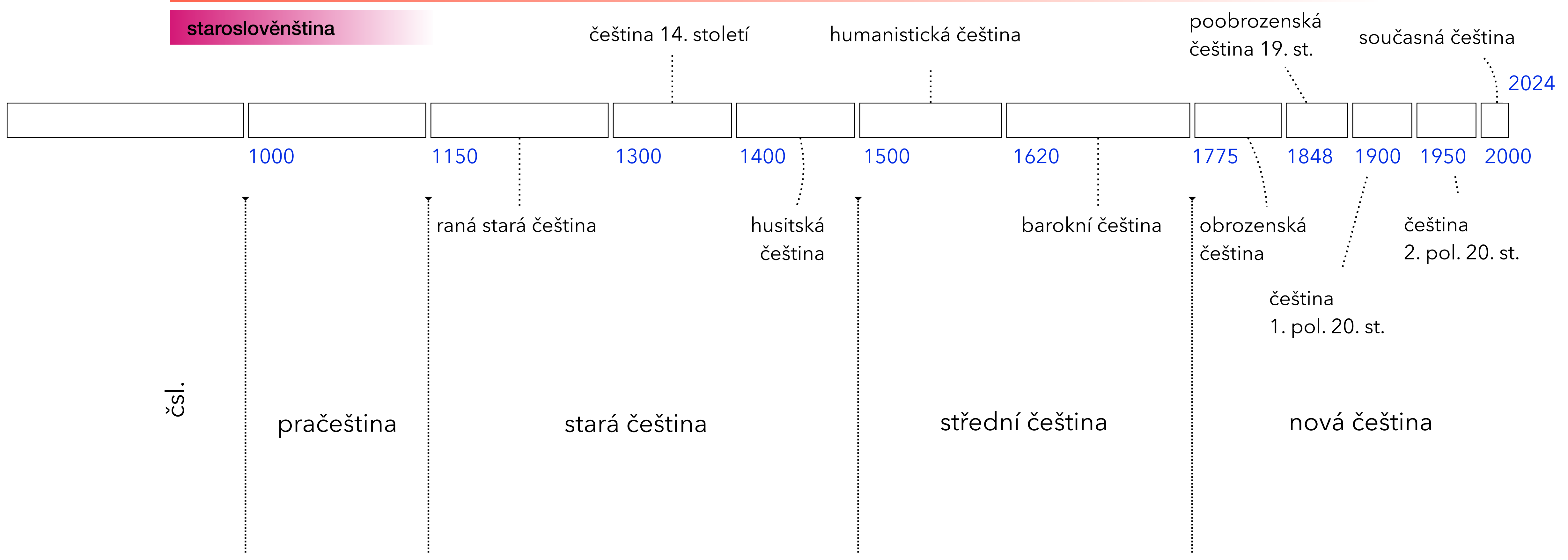
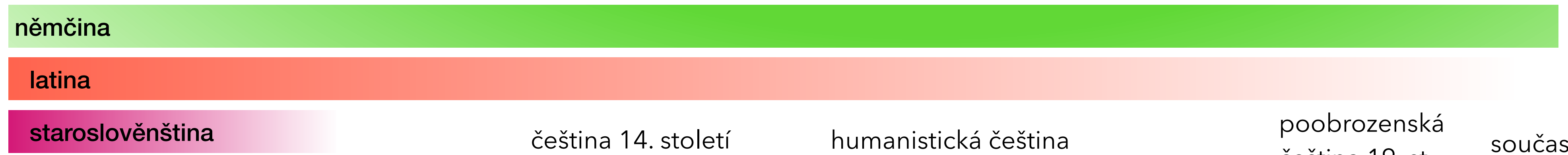
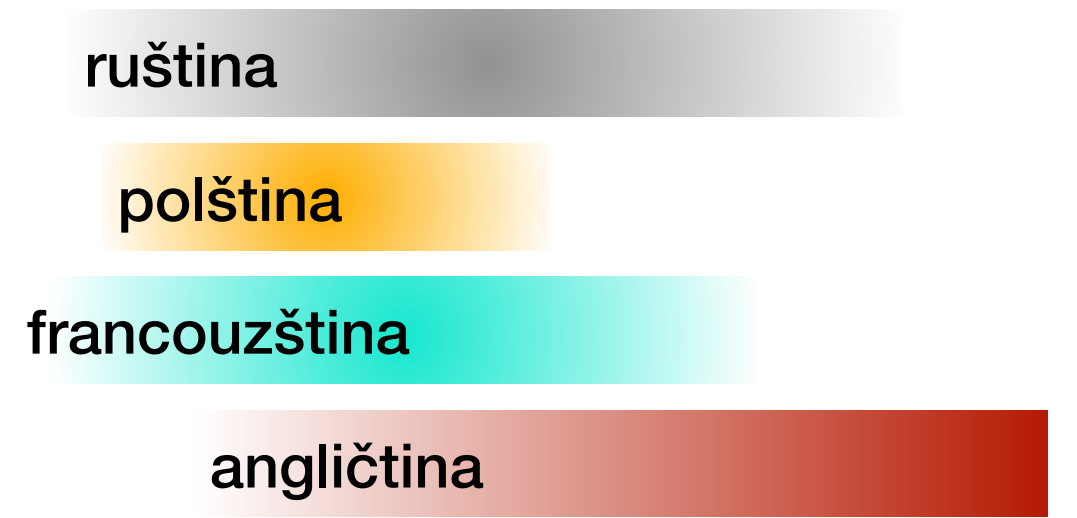
čeština 20. století

současná čeština

vliv cizích jazyků na češtinu

cvičení:
srovnání textů

cvičení: srovnání textů

výchozí text

- A** Mt 6,9 A protože vy takto se budete modliti : Otče náš , jenž jsi na nebesích , posvět se jméno tvé , Mt 6,10
- B** Mt 6,9 Vy se modlete takto : Otče náš , jenž jsi v nebesích , buď posvěceno tvé jméno . Mt 6,10 Přijď tvé krá
- C** Mt 6,9 Protož vy takto se budete modliti : Otče náš , jenž jsi na nebesích , osvět se jméno tvé . Mt 6,10 Přid' k
- D** Mt 6,9 A tak se budete modliti : Otče náš , jenž jsi na nebesích , osvět se jméno tvé . Mt 6,10 Přid' království
- E** Mt 6,9 Takto tedy budete vy se modliti : Otče náš , jenž jsi na nebesích , posvět se jméno tvé . Mt 6,10 Přijď
- F** Mt 6,9 A protože vy takto se modlte : Otče náš , jenž jsi v nebesích , posvět se jméno tvé . Mt 6,10 Přid' králov

cvičení: srovnání textů

zdroj: MatoušCorpora + Manuscriptorium

The screenshot shows a web browser window with the URL phil.muni.cz. The page title is "MatoušCorpora" and the navigation menu includes "Domů", "Nápověda", and "Info". The main heading is "Paralelní korpus biblických textů". Below this, there are four buttons: "Procházet", "Hledat", "Texty", and "Nastavení". The current view is for "Matouš 1.1". A red "ČEP" tag is visible. The text content is "Listina rodu Ježíše Krista , syna Davidova , syna Abrahamova .". On the left, there are search filters: "Kniha" (Matouš), "Kapitola a verš" (1, 1), and "Texty k porovnání" (Vulgata, Bible drážďanská, Bible kralická, Bible Melantrichova). A "Porovnat" button is at the bottom left.

příště

- grafický záznam češtiny
 - abeceda
 - typ písma
 - **pravopis**
- **metody přepisu starších českých textů: transliterace a transkripce**